

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
РИЖКОВА Іллі Андрійовича

Науковий керівник
кандидат економічних наук, доцент
ВІНІЧУК Марія Володимирівна

Рецензент
кандидат економічних наук, доцент,
КОВАЛІВ Володимир
Мирославович

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» грудня 2022 р., протокол № 7
завідувач кафедри фінансів та обліку

МЕЛЬНИК С.І.

(підпис)

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Львів
2022

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки
 Кафедра фінансів та обліку
 Освітній ступінь «магістр»
 Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
 Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
 Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
 фінансів та обліку
 _____ Степан МЕЛЬНИК
 «01» липня 2022 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ РИЖКОВА Іллі Андрійовича

1. Тема роботи «Концептуальні засади детінізації економіки України в умовах євроінтеграції» керівник роботи ВІНІЧУК Марія Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент затверджені наказом ЛьвДУВС від «30» червня 2022 р. № 638 о/с
2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи «05» грудня 2022 р.
3. Вихідні дані до роботи Законодавчі та нормативно-правові документи з питань детінізації економіки України в умовах євроінтеграції, літературні джерела із зазначеної тематики, статистичні та аналітичні дані.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Провести теоретичне дослідження сутності, передумов та напрямів детінізації економіки, виявити вплив євроінтеграція на національну економіку; проаналізувати методів оцінки рівня тіньової економіки в Україні; здійснити оцінку впливу тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України; запропонувати стратегічні напрямки детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України; дослідити Міжнародне співробітництво у сфері детінізації економіки України.
5. Перелік графічного матеріалу (додатків) Основні передумови детінізації економіки, основні напрями детінізації економіки, участь країн Європи у процесах євроінтеграції, структурна схема процесу євроінтеграції, основні принципи євроінтеграції, основні елементи процесів євроінтеграції, що використовуються при здійсненні тіньової економічної діяльності, динаміка рівня тіньової економіки в Україні за методом збитковості підприємств у 2010–2021 рр., динаміка рівня тіньової економіки в Україні за електричним методом у 2010–2021 рр., динаміка рівня тіньової економіки в Україні за монетарним методом у 2010–2021 рр., рівня тіньової економіки в Україні за методом «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги» у 2010–2021 рр. інтегрального показника рівня тіньової економіки України у 2010–2021 рр., динаміка зміни обсягів реального ВВП України у 2010–2024 рр. (2022–2024 р. – прогнозні оцінки Світового Банку), динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2010–2024 рр. (2022–2024 р. – прогнозні оцінки Світового Банку), динаміка рівня бідності в Україні у 2010–2021 рр., динаміка рівня безробіття в Україні у 2010–2022 рр., динаміка рівня дефіциту державного бюджету в Україні у 2010–2022 рр., динаміка індексу сприйняття корупції в Україні у 2010–2021 рр., основні заходи детінізації національної економіки, основні напрями детінізації національної економіки, механізм детінізації економіки України із застосуванням засобів електронного урядування, заходи детінізації економіки України економічного, соціального та адміністративного типу, організаційна структура детінізації економіки, динаміка рівня тіньової економіки в окремих країнах світу у 2013–2022 рр. (розрахунки за методикою Ф. Шнайдера), позитивний досвід окремих країн світу щодо детінізації економіки, основні механізми системної детінізації економіки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ВІНІЧУК М.В.		
2	ВІНІЧУК М.В.		
3	ВІНІЧУК М.В.		

7. Дата видачі завдання «01» липня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.08.2022	виконано
2	Написання першого розділу	01.09.2022	виконано
3	Написання другого розділу	01.10.2022	виконано
4	Написання третього розділу	01.11.2022	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	15.11.2022	виконано
6	Оформлення роботи	01.12.2022	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)РИЖКОВ І.А.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)ВІНІЧУК М.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

РИЖКОВ І.А. Концептуальні засади детінізації економіки України в умовах євроінтеграції. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичних основ детінізації економіки України та практичних рекомендацій щодо протидії тіньовій економіці. Розглянуто сутність, передумови та напрями детінізації економіки під впливом інтеграції України до європейського економічного простору. Проаналізовано процеси розвитку тіньової економіки в Україні та оцінено її обсяги. Виявлено вплив тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України. Визначено стратегічні напрями детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України та узагальнено досвід міжнародного співробітництва у сфері детінізації економіки України в зарубіжних країнах.

Ключові слова: тіньова економіка, євроінтеграція, детінізація економіки, рівень тіньової економіки, соціально-економічний розвиток.

ANNOTATION

RYZHKOVA I.A. Conceptual principles of detinization of the economy of Ukraine in the conditions of European integration. – Manuscript.

Qualification work for the master's degree in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2022.

Qualification work is devoted to the study of the theoretical foundations of the detinization of the economy of Ukraine and practical recommendations for countering the shadow economy. The essence, prerequisites and directions of detinization of the economy under the influence of Ukraine's integration into the European economic space are considered. The processes of development of the shadow economy in Ukraine were analyzed and its volumes were estimated. The influence of the shadowing of the national economy on the socio-economic development of Ukraine has been revealed. The strategic directions of detinization of the economy in the context of sustainable socio-economic development of Ukraine are determined and the experience of international cooperation in the field of detinization of the economy of Ukraine in foreign countries is summarized.

Key words: shadow economy, European integration, detinization of economy, level of shadow economy, socio-economic development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	9
1.1. Сутність, передумови та напрями детінізації економіки.....	9
1.2. Євроінтеграція та її вплив на національну економіку.....	16
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	23
2.1. Аналіз методів оцінки рівня тіньової економіки в Україні.....	23
2.2. Оцінки впливу тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України.....	30
Висновки до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	38
3.1. Стратегічні напрями детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України.....	38
3.2. Міжнародне співробітництво у сфері детінізації економіки України.....	45
Висновки до розділу 3.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Посилення процесів інтеграції України до світового співтовариства й європейського економічного простору зумовлюють значні деструктивні зміни в національній економіці й суспільстві та появу значних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Однією із наймасштабніших проблем сучасності в системі євроінтеграції є тінізація економіки. Зростаючі темпи розвитку тіньового сектора економіки знижують рівень життя населення, провокують зростання бідності та безробіття, соціальної нерівності, а також зниження темпів економічного зростання. Існуючі кризові явища вимагають розроблення ефективної протидії дестабілізуючим явищам та проведення системної детінізації національної економіки. Окреслене актуалізує тематику дослідження та потребує поглибленого вивчення основних напрямів, заходів та методів детінізації економіки.

Існуючий науковий доробок у сфері протидії тіньовій економіці характеризується різноманітністю поглядів на дану проблему. Значні напрацювання у даному напрямку зроблені З. Варналієм, І. Демків, Я. Жалілом, В. Корнієнком, Е. Лібановою, Н. Савіною, Л. Шемаєвою, М. Флейчук та ін. Вагомі досягнення щодо розрахунку рівня тіньової економіки в країнах Європи зроблені Ф. Шнайдером, який пропонує власну методіку оцінювання рівня тіньової економіки, відповідно до якої показники тінізації національної економіки значно вищі, ніж здійснені вітчизняними науковцями й практиками. Серед когорти зарубіжних вчених варто відмітити праці А. Сауки, Т. Путнінь, Дж. Глассмана та Дж. Чемблесса, які зробили вагомий внесок у дослідження проблем детінізації економіки. Однак, не заперечуючи наявних наукових розробок, вирішити проблему детінізації економіки досі не вдалося. При написанні кваліфікаційної роботи використовувалася чинна правова база України, звітні дані Державної служби статистики, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Національного банку

України, звітні дані міжнародних організацій, а також ресурсів мережі Інтернет.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та методологічних аспектів детінізації економіки України в умовах євроінтеграції.

Досягнення зазначеної мети обумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**:

- визначити сутність, передумови та напрями детінізації економіки;
- дослідити особливості євроінтеграції та виявити її вплив на національну економіку;
- проаналізувати методи оцінки рівня тіньової економіки в Україні;
- здійснити оцінки впливу тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України;
- окреслити стратегічні напрями детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України;
- узагальнити зарубіжний досвід та можливості міжнародного співробітництва у сфері детінізації економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси детінізації економіки України в умовах євроінтеграції.

Предметом дослідження є теоретико-методичні аспекти дослідження детінізації економіки України в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі методологічну базу становлять методи фундаментальних досліджень та економічного аналізу. Метод спостереження та системного аналізу використано для визначення сутності детінізації економіки та євроінтеграції; метод синтезу та компаративного аналізу застосовано для дослідження основних напрямків та засобів детінізації економіки; метод функціонально-системного підходу використано з метою аналізу стану та тенденцій тіньового сектору економіки

та визначення її впливу на національну економіку; метод узагальнення для формування висновків та результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

– удосконалено основні напрями детінізації економіки України шляхом пропозиції застосування сукупності заходів економічного, соціального та адміністративного впливу, створення сприятливого середовища для здійснення господарської діяльності та проведення реформування податкової, банківської й судової систем, а також ринку праці.

Основний зміст роботи. У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні засади детінізації економіки в умовах євроінтеграції. У другому розділі проаналізовано процеси розвитку тіньової економіки України в умовах євроінтеграції. У третьому розділі запропоновано заходи детінізації економіки України в умовах євроінтеграції.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (41 найменування на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок, з них основний текст – 50 сторінок, які містять 22 рисунки та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Сутність, передумови та напрями детінізації економіки

Сучасні умови функціонування світової фінансово-господарської системи характеризуються глобальною нестабільністю, загрозливими явищами та непередбачуваністю подій, що відбуваються. Посилення процесів глобалізації, яка перебуває у стані системної кризи, чинять значний деструктивний вплив на національні економіки та спричинюють появу таких негативних процесів як тінізація фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, корупція, легалізація неправомірно одержаних капіталів, діяльність неформальних інституцій, відтік капіталів за межі країни на фоні дефіциту інвестиційних ресурсів та ін. Варто констатувати, що загрозливо масштабних обсягів досягнув розвиток тіньової економіки, яка деструктивно впливає на соціально-економічний розвиток країни та зумовлює значні диспропорції в національній економіці та суспільстві. Тінізація економіки набула транснаціонального характеру та потребує ефективних заходів її протидії на глобальному наднаціональному рівні.

Світовою спільнотою значні зусилля докладаються на подолання загрозливого впливу тіньової економіки на процеси функціонування міжнародної та регіональної економіки, що підтверджує утворення значної кількості об'єднань країн у регіональні союзи. Україна, прагнучи бути невід'ємним членом світового співтовариства, також формує комплекс заходів ефективною протидії тінізації національної економіки та налагоджує тісну міжнародну співпрацю у сфері детінізації економічних відносин.

Прагнення України інтегруватися до європейського співтовариства частково реалізовані із набуттям нею статусу кандидата на членство у Європейському Союзі, що відкриває додаткові можливості повноправної

участі у європейській та регіональній фінансово-економічній системі та забезпеченні сталого розвитку країни. Однак, варто визнати, що істотною перешкодою на шляху до досягнення бажаного результату являється масштабна інтенсифікація тіньової економічної діяльності, що вимагає формування та реалізації ефективною протидії тіньовій економіці, тобто здійснення заходів детінізації.

Зважаючи на загрозливий характер тіньової економіки України, значні напрацювання науковців і практиків спрямовані на пошук ефективних методів її детінізації як на національному, так і на міжнародному рівні. Розгляд проблеми детінізації економіки знайшли своє відображення в працях З. Варналія [1, с. 50], який встановив тісний взаємозв'язок тінізації національної економіки зі зниженням її ефективності, а детінізацію економіки розглядає як цілісну систему спеціальних дій, що спрямовуються в напрямку подолання та попередження причин появи процесів і явищ в національній економіці, які свідчать про використання тіньових методів ведення фінансово-господарської діяльності. При цьому, науковець акцентує увагу на стратегічних аспектах детінізації економіки, які полягають в істотному зниженні рівня тінізації національної економіки завдяки створенню належних умов, спроможних забезпечити залучення тіньових капіталів в офіційний сектор, адже вважає, що швидко подолати такі деструктивні зміни неможливо. Виходячи із зазначеного, З. Варналій [1, с. 51] пропонує вектори детінізації економіки будувати в межах конкретної стратегії детінізації економіки як комплексного документа за такими напрямами:

- 1) стимулювання розвитку інновацій в суспільстві;
- 2) зниження податкового тиску на суб'єкти господарювання;
- 3) посилення розвитку наукомісних галузей національної економіки;
- 4) запровадження європейських стандартів якості продукції.

Доповнюючи дослідження З. Варналія, А. Дворянінов [2, с. 153] переконує, що, крім зазначеного, необхідно належну увагу приділяти механізмам детінізації економіки, універсальним із яких вважає податковий механізм, адже система оподаткування охоплює усі сфери економіки, а процес їх тінізації відбувається шляхом злочинних маніпулювань із податками.

Водночас, Дж. Глассман та Дж. Шамблесс [3] стверджують, що вагомого значення в системі детінізації економіки набуває стан розвитку тіньової економіки в конкретній країні та швидкість її поширення, тому, основні заходи детінізації повинні враховувати рівень соціально-економічного розвитку країни та вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на її параметри, зокрема, особливий акцент ставиться на військово-політичну ситуацію в країні та можливості ескалації воєнних конфліктів.

Н. Павленко, С. Виганяйло та Н. Пилипенко [4, с. 22] детінізацію економіки розглядають як один із чинників економічного зростання, сутність якої визначають крізь призму складного мультикомпонентного процесу, в основі якого лежить використання специфічних методів боротьби із економічною діяльністю в тіньовому секторі, викорінення причин тінізації економіки та створення сприятливого середовища для ведення господарської діяльності в легальному секторі. Крім того, науковці наголошують на актуальності детінізації економіки в умовах посилення інтеграційних процесів України до Європейського Союзу, адже країни даного регіонального об'єднання позиціонуються як високо розвинуті та стійкі до впливу дестабілізуючих чинників.

Л. Кашпур [5, с. 124] детінізацію економіки вважає важливим напрямом державної економічної політики, а її передумовами визначає:

- 1) низьку рентабельність та високу витратність процесів господарювання та ведення бізнесу;
- 2) значний податковий тиск на суб'єктів господарської діяльності;
- 3) знецінення вартісних показників щодо робочої сили;

- 4) недосконалість ринкових регуляторів;
- 5) низький рівень конкурентоспроможності підприємств;
- 6) неспроможність держави забезпечити рівні, прозорі та справедливі умови здійснення фінансово-господарської діяльності та гармонізувати інтереси усіх суб'єктів економічних відносин;
- 7) зростання показників економічної злочинності.

Систематизуючи зазначені передумови, Л. Шемаєва, Я. Жаліло та Н. Юрків [6] стверджують, що основні передумови необхідності детінізації національної економіки пов'язані із проблемами функціонування фінансової системи країни, яка неспроможна в повній мірі протистояти викликам і небезпекам сучасності, а Е. Лібанова та М. Хвесик [7] наполягають на необхідності дослідження детінізації економіки на регіональному рівні, що дозволить вчасно виявити та попередити процеси тінізації економічних відносин.

Вважаємо за доцільне зазначити, що основні передумови детінізації економіки знаходяться у площині нелегального сектора економіки та сприяють поширенню тіньової економічної діяльності. На рис. 1.1 систематизуємо основні підходи та визначимо перелік передумов детінізації економіки.

Рис. 1.1. Основні передумови детінізації економіки

Джерело: власна авторська розробка

Водночас, заслуговують на увагу напрацювання Л. Кашпур [5, с. 124–125] у сфері виявлення напрямів детінізації економіки, які пропонуємо систематизувати на рис. 1.2.

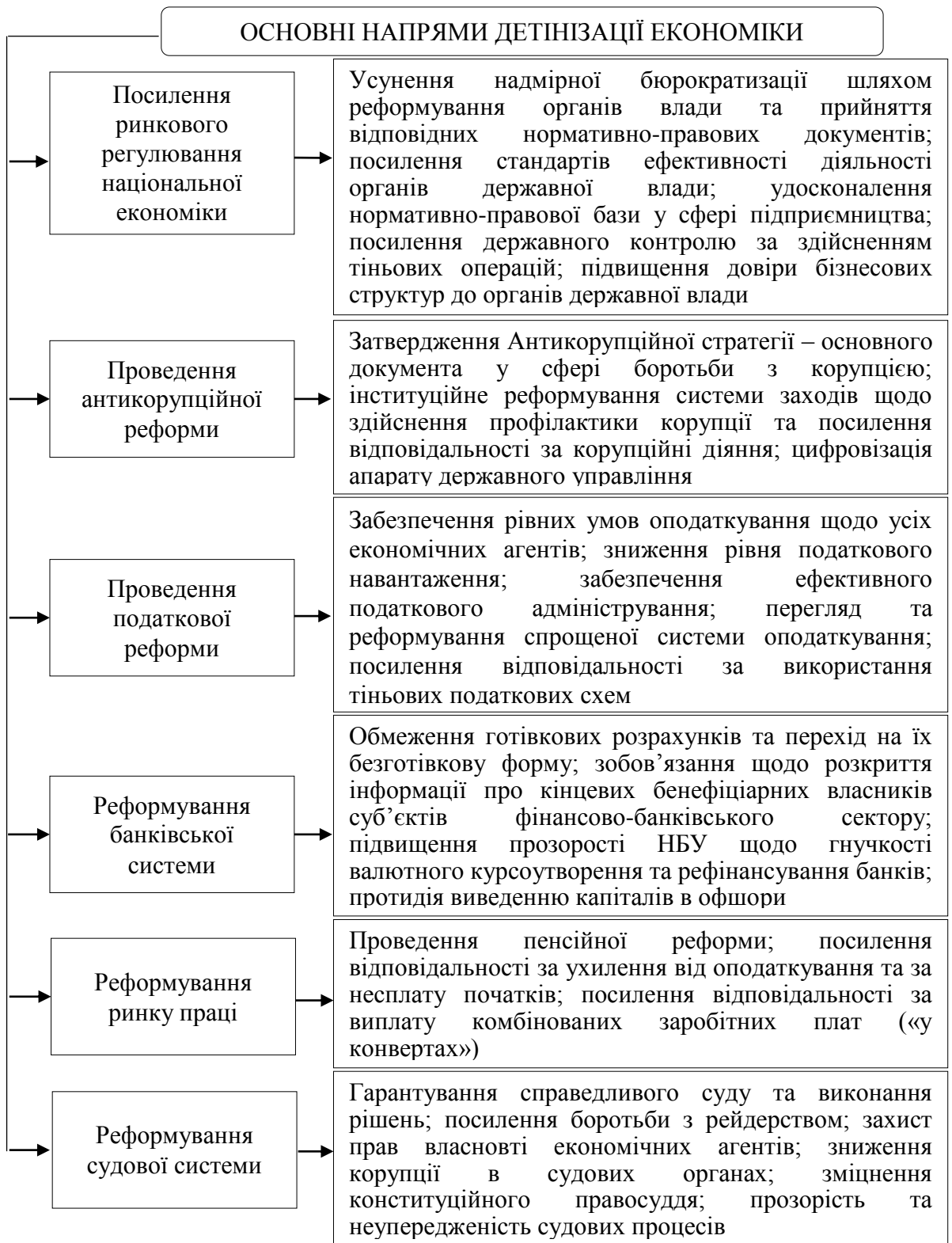

Рис. 1.2. Основні напрями детінізації економіки

Джерело: складено автором за даними [5, с. 124–125]

Відповідно до пропозицій науковця, основні напрями детінізації економіки країни необхідно спрямовувати на реформування механізму

ринкового регулювання процесів, що відбуваються в національній економіці; проведення антикорупційної реформи, оскільки корупція тісно пов'язана із тінізацією економічних процесів; проведення реформування податкової, банківської та судової систем, а також національного ринку праці.

А. Саука та Т. Путнієш [8], досліджуючи основні тенденції у сфері детінізації національних економік, помітили закономірність, що важливу увагу країнам, зокрема, тим, які відносяться до транзитивного типу, необхідно приділяти такій проблемі як виплати комбінованих заробітних плат, особливо такого їх виду як «зарплати у конвертах».

В. Черней [9, с. 16] вважає, що в умовах глобалізації та євроінтеграції, одним із дієвих засобів детінізації національної економіки є фінансові розслідування, які допомагають повернути у легальний обіг виведені активи. Крім того, науковець до заходів детінізації економіки відносить використання сучасних інформаційно-аналітичних систем та інноваційних технологій.

М. Кіржецька та Ю. Кіржецький [10, с. 66–67] основні заходи детінізації економіки пропонують поділять на адміністративні, економічні та соціальні. Причому, адміністративні заходи спрямовуються на обмеження тіньової діяльності економічних агентів та на стимулювання законного повернення тіньових капіталів в офіційну економіку; економічні – на створення сприятливого підприємницького середовища та забезпечення розвитку конкуренції; а соціальні – на підвищення фінансової грамотності населення, його обізнаності щодо явищ і процесів, які відбуваються у фінансовій сфері, а також на налагодження взаємодії органів державної влади із бізнесовими структурами й громадськістю.

На міжнародному рівні дослідженням проблем детінізації економіки достатньо ґрунтовно займається Ф. Шнайдер [11], який власні напрацювання скеровує в напрямку емпіричних розрахунків та встановив, що середній рівень тінізації економік країн Європи становить 16,48 % офіційного ВВП у 2020 р., 16,07 % офіційного ВВП у 2021 р. та прогнозує 15,96 % офіційного

ВВП у 2022 р. Проте, зважаючи на появу нових небезпечних викликів на європейському континенті, що зумовлені війною Росії проти України, значні деструктивні зміни відчутними стали у кожній із країн аналізованої групи, тому, говорити про рівень тінізації економіки на основі існуючих тенденцій, досить проблематично.

В даному контексті Н. Савіна та А. Подлевський [12, с. 3] встановили, що рівень тінізації економіки України є найвищим у Європі, а зростаючі тенденції щодо даного показника свідчать про значні системні проблеми забезпечення сталого розвитку економіки й суспільства, що, на думку Н. Савіної та А. Подлевського, обумовлено дестабілізуючим впливом таких економічних й морально-етичних чинників, як високий рівень оподаткування, стан правової культури в країні та ін.

Таким чином, дослідження теоретичних основ детінізації економіки дозволяють встановити, що її сутність полягає у формуванні та реалізації комплексу спеціальних заходів, спрямованих на протидію веденню господарської діяльності поза офіційним сектором національної економіки, запобігання, попередження та протидію корупційним проявам, а також на легальне залучення тіньових капіталів в національну економіку. Серед основних передумов детінізації економіки виділяють недосконалість фінансової, податкової, банківської систем, структурні деформації на ринку праці, зростання економічної злочинності та негативні зміни в секторі державного управління фінансовими ресурсами. Ключовими напрямками детінізації економіки є посилення ринкового регулювання національної економіки, проведення антикорупційної реформи, реформування податкової, банківської та судової систем, а також ринку праці.

1.2. Євроінтеграція та її вплив на національну економіку

Обрання Україною європейського вектора розвитку та набуття членства у Європейському Союзі являється одним із пріоритетних напрямів державної політики. Частково прагнення України до євроінтеграції реалізовано із набуттям нею статусу кандидата на членство у ЄС, що відкриває значні перспективи соціально-економічного розвитку й забезпечення ефективної міжнародної співпраці за усіма напрямками.

Проблеми європейської економічної інтеграції особливо актуалізуються за існуючого порядку світових фінансово-господарських відносин, адже вона передбачає тісну взаємодію країн світу у економічній, політичній, правовій та інших сферах. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку досягнення євроінтеграції відбувається, в основному, в межах Європейського Союзу та Ради Європи. Очевидно, що євроінтеграція являється складним та дещо суперечливим процесом, який відбувається в соціально-економічній сфері країни та характеризується взаємозалежністю й тісними взаємовідносинами між державами певного регіону. Глобальні процеси та фінансові потоки, які притаманні євроінтеграційному розвитку, об'єднують кордони між внутрішніми та зовнішніми економіками й політиками, внаслідок чого соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток країн відбувається з орієнтацією на міжнародні тенденції.

Досліджуючи розвиток економічних процесів в умовах євроінтеграції, Л. Осіпова [13] встановила, що вона є фактором стимулювання розвитку економічних відносин, адже навіть незначні темпи євроінтеграції сприяють зростанню національної економіки.

Підтвердженням зазначеної тези являються оцінки країн Європи за їх участю в процесах євроінтеграції (табл. 1.1), які доводять, що тісна взаємодія країн на міжнародному рівні сприяє підвищенню показників соціально-економічного розвитку.

Таблиця 1.1

Участь країн Європи у процесах євроінтеграції

№ за/п	Країна	Участь у:			
		ЄС	НАТО	Шенгенська угода	Валютний союз
1.	Австрія	так	ні	так	так
2.	Бельгія	так	так	так	так
3.	Болгарія	так	так	так	ні
4.	Великобританія	ні	так	ні	ні
5.	Греція	так	так	так	так
6.	Грузія	ні	кандидат	ні	ні
7.	Данія	так	так	так	так
8.	Естонія	так	так	так	так
9.	Італія	так	так	так	так
10.	Іспанія	так	так	так	так
	Ірландія	так	ні	ні	так
	Ісландія	кандидат	так	так	ні
	Кіпр	так	ні	так	так
	Люксембург	так	так	так	так
	Латвія	так	так	так	так
	Литва	так	так	так	так
	Ліхтенштейн	ні	ні	так	ні
	Мальта	так	ні	так	так
	Молдова	ні	ні	ні	ні
	Німеччина	так	так	так	так
	Нідерланди	так	так	так	так
	Норвегія	ні	так	так	ні
	Португалія	так	так	так	так
	Польща	так	так	так	ні
	Північна Македонія	кандидат	так	ні	ні
	Румунія	так	так	так	ні
	Словаччина	так	так	так	так
	Словенія	так	так	так	так
	Сербія	кандидат	ні	ні	ні
	Туреччина	кандидат	так	ні	ні
	Угорщина	так	так	так	ні
	Україна	кандидат	ні	ні	ні
	Франція	так	так	так	так
	Фінляндія	так	ні	так	так
	Хорватія	так	так	ні	ні
	Чехія	так	так	так	ні
	Чорногорія	кандидат	так	ні	так
	Швеція	так	ні	так	ні
	Швейцарія	ні	ні	так	ні

Джерело: складено автором за даними [14]

Водночас, Т. Дяченко [15, с. 16–17.] дещо заперечує окреслену гіпотезу та доводить, що євроінтеграція має низку негативних чинників впливу на національну економіку, а серед найвагоміших виділяє міжнародну міграцію,

яка призводить до структурних деформацій не лише національних ринків праці, а й міжнародного загалом. При чому, негативному впливу піддаються країни із вищим рівнем соціально-економічного розвитку, адже, міграційні потоки, в основному, спрямовуються до них із країн транзитивного типу. Своєю чергою, еміграція населення зумовлює тінізацію ринків праці за рахунок працевлаштування нелегальних мігрантів та виплати їм заробітної плати. З метою подолання таких кризових явищ Т. Дяченко пропонує низку заходів детінізації економіки як національної, так і міжнародної, спрямовувати на збалансування процесів, що відбуваються на ринку праці.

Схожої думки дотримується В. Сіденко [16, с. 25], який вважає парадоксальним чинником досягнення євроінтеграції саме міграційні процеси, які, на перший погляд, повинні сприяти інноваційними процесам та соціально-економічному розвитку, а насправді інтенсифікують тінізацію європейського ринку праці.

А. Гайдуцький та Н. Комар [17, с. 24] євроінтеграцію визначають як новий етап розвитку міжнародних відносин та, водночас, як якісно нову форму інтернаціоналізації суспільних процесів, які в комплексі спрямовані на забезпечення тісної взаємодії національних економік. Водночас, варто зазначити, що основні структурні елементи євроінтеграції, які відобразимо на рис. 1.3, передбачають таку взаємодію на двох рівнях: макроекономічному та мікрорівні.

Натомість В. Сіденко [16, с. 10], досліджуючи можливості України у євроінтеграційному процесі, дійшов висновку, що євроінтеграція, як і глобалізація, перебуває у стані системної кризи, яка становить сприятливе підґрунтя для розвитку дестабілізуючих чинників, зокрема щодо інтенсифікації господарської діяльності в неофіційному секторі, відмивання злочинно одержаних капіталів, а злиття національних фінансових ринків зумовлює розвиток економічної злочинності.

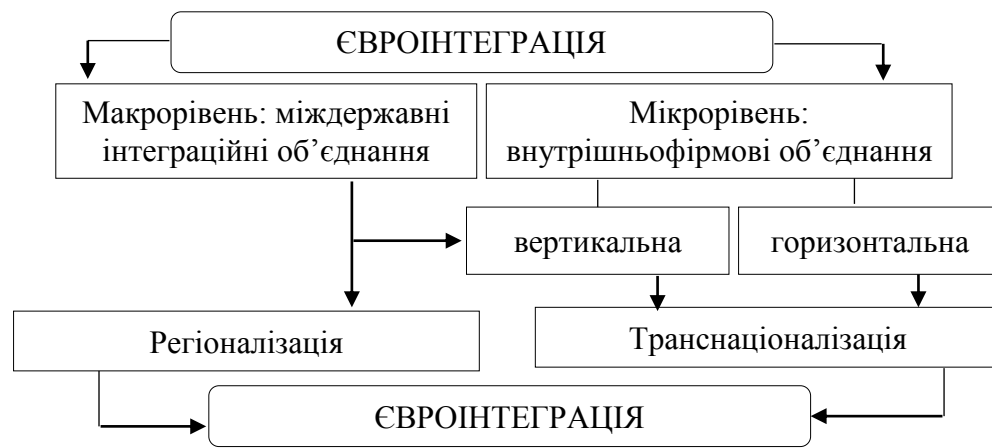

Рис. 1.3. Структурна схема процесу євроінтеграції

Джерело: складено автором за даними [17, с. 25]

В. Корнієнко [18], погоджується із позицією В. Сіденка та доводить, що наявність кризових явищ, які призводять до структурних деформацій національних економік, потребують комплексного вирішення на міжнародному рівні. Основні принципи євроінтеграції (рис. 1.4) не заперечують можливостей співробітництва у сфері протидії тіньовій економіці, навпаки, зважаючи на досягнення тісної взаємодії соціально-політичних інститутів європейських держав, процес євроінтеграції можна трактувати як ефективний засіб детінізації економіки.

Очевидно, що процес детінізації економіки не можливо здійснити без міжнародної взаємодії, проте, його результативність істотно залежить від спроможності країни швидко подолати деструктивні зміни, зокрема, ефективно вести боротьбу з тінізацією економіки та спрямовувати зусилля на досягнення високих соціальних стандартів життя в суспільстві, що, на думку С. Юдіної та С. Іванова [19, с. 881] можна досягнути завдяки успішній євроінтеграції, яка являється потужним стимулом до соціально-економічних перетворень в країні.

Рис. 1.4. Основні принципи євроінтеграції

Джерело: складено автором за даними [18]

При цьому, важливого значення набуває розмежування основних елементів євроінтеграції в системі детінізації економіки, що пропонуємо відобразити на рис. 1.5.

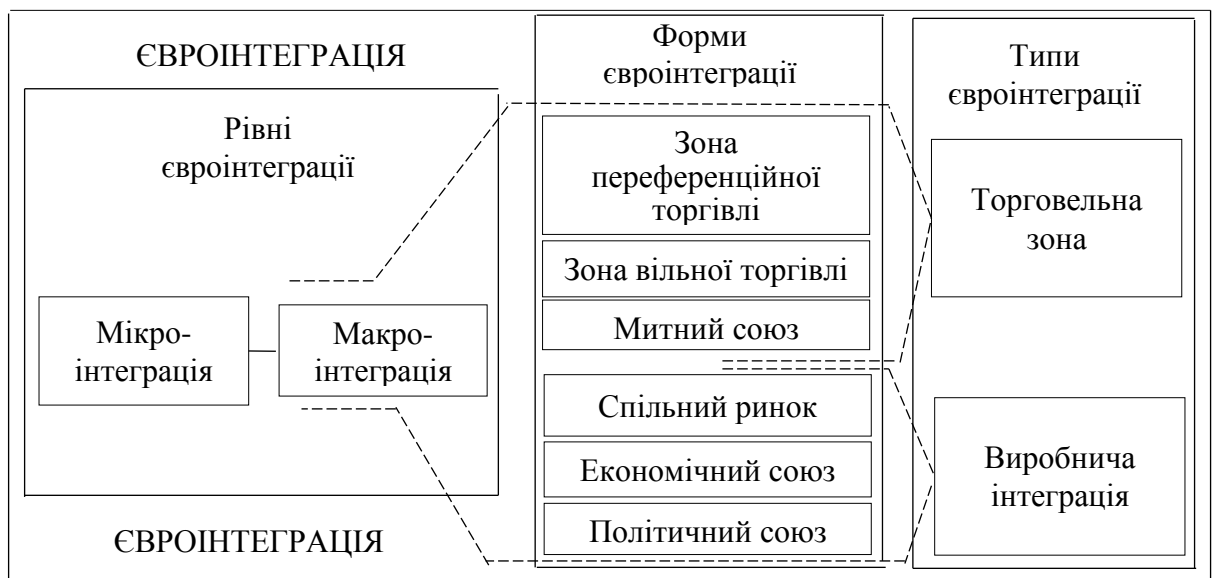

Рис. 1.5. Основні елементи процесів євроінтеграції, що використовуються при здійсненні тіньової економічної діяльності

Джерело: складено автором за даними [17, с. 35]

Безумовно, євроінтеграція не є випадковим явищем, а обумовлена наслідками еволюції економічних систем країн світу. Тому, поряд із позитивними факторами євроінтеграції існує низка негативних чинників, які вона зумовлює, пов'язаних із стимулюванням тіньової економічної діяльності економічними агентами. Серед найбільш вагомих А. Гайдуцький та Н. Комар [17, с. 100] виділяють такі:

- 1) фінансово-економічна та суспільно-політична криза в окремих країнах Європейського Союзу;
- 2) міграційна криза;
- 3) вимоги окремих частин країн Європейського Союзу, зокрема, Шотландії, Каталонії та Північної Ірландії, надання їм незалежності;
- 4) російсько-українська війна, що розбалансовує усталені порядки та провокує переформатування політичних й економічних відносин на європейському континенті та у світовому масштабі;
- 5) інтенсифікація терористичної діяльності в країнах Європейського Союзу;
- 6) вихід Великобританії із складу Європейського Союзу.

При цьому, формується думка, що вважати євроінтеграцію однозначно позитивним, або однозначно негативним явищем немає змісту, оскільки вона створює значні позитивні можливості для країн світу, і лише від кожної індивідуально залежить, чи зможуть вони належним чином ними скористатися.

Отже, дослідження процесів євроінтеграції та її впливу на національну економіку дозволило встановити, що Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу, проте, даний процес є надто важким та проблематичним. Доведено, що євроінтеграція сприяє детінізації національної економіки, оскільки передбачає реалізацію спільних заходів протидії тіньовій економіці та іншим деструктивним явищам, що набули транснаціонального характеру, на міжнародному рівні.

Висновки до розділу 1

Посилення процесів тінізації національної економіки потребує розроблення та реалізації комплексу ефективних заходів щодо протидії даному дестабілізуючому явищу. Зважаючи на транснаціональний характер тінізації економічних відносин та стрімке поширення тінізаційних процесів обумовлюється необхідність проведення детінізації економіки із урахуванням міжнародних стандартів та положень у сфері боротьби з тіньовою економікою, виявлення причин її інтенсифікації та мінімізації негативного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Основні напрями детінізації національної економіки знаходяться у площині удосконалення ринкового регулювання економічних відносин, боротьби із корупційними проявами шляхом покращення вітчизняного антикорупційного законодавства, необхідності реформування податкової, банківської та судової систем, перегляді процесів та ринку праці та його збалансуванні.

Розвиток національної економіки не може обмежуватися лише територіальними кордонами, а виходить далеко за їх межі, що призводить до інтеграції фінансово-економічної системи у світовий простір та необхідності налагодження міжнародної взаємодії. Обрання Україною курсу на євроінтеграцію створило додаткові ризики, загрози, виклики й небезпеки посилення тінізації економічних відносин та їх виходу на наднаціональний рівень. Посилення євроінтеграційних процесів призводить до необхідності розроблення заходів детінізації економіки із урахуванням світових тенденцій протидії економічній діяльності в неофіційному секторі економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Аналіз методів оцінки рівня тіньової економіки в Україні

Посилення процесів глобалізації та євроінтеграції відкривають нові можливості для України як в плані міжнародної взаємодії щодо здійснення господарської діяльності економічними агентами, так і в плані зловживання та вчинення протиправних діянь, внаслідок чого інтенсифікується розвиток тіньового сектора національної економіки та знижується рівень соціально-економічного розвитку країни.

Оцінювання параметрів розвитку економіки й суспільства дозволяють виявити значні деструктивні зміни, диспропорції та появу кризових явищ і процесів. Очевидно, що саме зростання тіньового сектора економіки найбільшим чином дестабілізує ситуацію та зумовлює негативні тенденції.

Проведені дослідження щодо рівня тіньової економіки в Україні засвідчують значні її обсяги, що вимагає використання різноманітних методів оцінювання та виявлення причин розвитку даного явища. Зауважимо, що на національному рівні в Україні оцінка рівня тіньової економіки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки [20], затверджених Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства 7 грудня 2020 р. та переглянутих й удосконалених 20 січня 2021 р. Відповідно до положень даного документа, рівень тіньової економіки України визначається на основі чотирьох методів: «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги», монетарного, електричного та методу збитковості підприємств, кожен із яких має свою методику та дозволяє здійснити відповідні розрахунки. Вважаємо за доцільне прослідкувати динаміку рівня тіньової економіки України, розрахованого за допомогою різних методів.

На рис. 2.1 відобразимо динаміку рівня тіньової економіки в Україні за методом збитковості підприємств, який показує, що найвищі значення аналізованого показника відповідно до даного методу зафіксовані у 2010 р. 34 % офіційного ВВП та у 2014 р. 35 % офіційного ВВП, а найнижчі у 2021 р. – 21 % ВВП та у 2018 р. – 23 % ВВП. Однак, даний метод ефективним є при розрахунку рівня тіньової економіки лише в короткостроковому періоді, адже його методологія базується на аналізі обсягів прибутків та збитків суб'єктів господарювання, а результати проведених розрахунків є достатньо волатильними, тому їх вплив на інтегральний показник тінізації економіки є мінімальним.

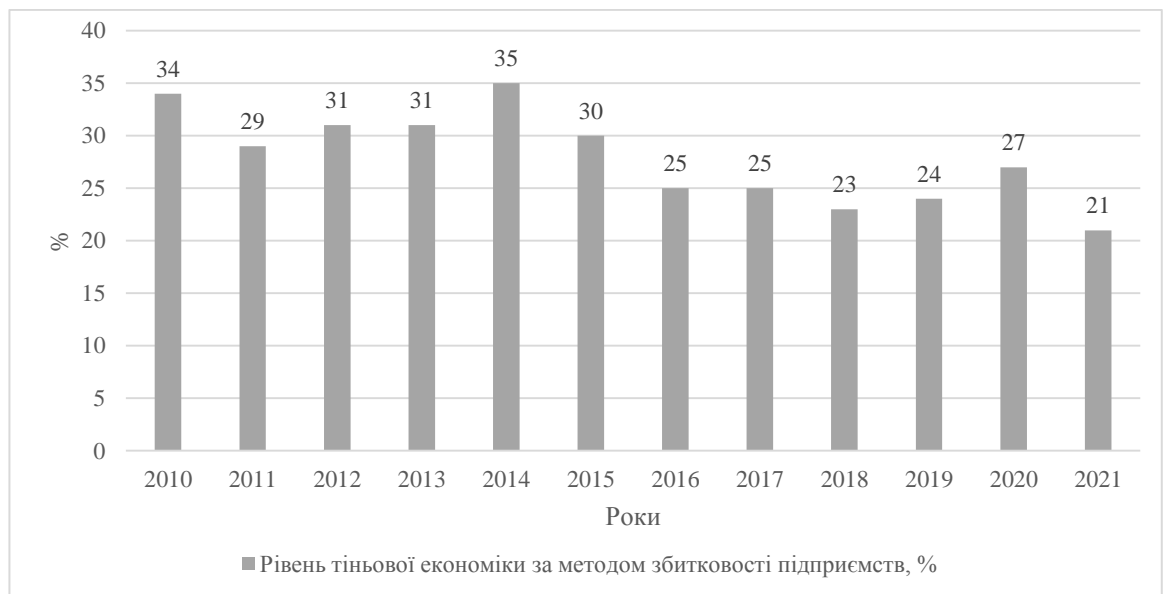

Рис. 2.1. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за методом збитковості підприємств у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21, с. 5]

Оскільки, фінансові результати діяльності підприємств у 2020 р. суттєво погіршилися у зв'язку із коронавірусною кризою, рівень тіньової економіки в даному періоді підвищився до 27 %. У 2021 р. істотно покращилися показники діяльності підприємств, в т.ч. за рахунок запровадження пільг та преференцій через поширення пандемії COVID-19, відповідно, і значення рівня тіньової економіки знизилася до 21 %.

При цьому, достатньо високими залишаються значення показника тінізації економіки за електричним методом (рис. 2.2), особливо в кризових періодах 2010 р. (36 %) та 2014–2015 рр. (38 % та 35 % відповідно). Також значне підвищення рівня тіньової економіки за електричним методом зафіксовано у 2021 р. на 3 пп порівняно з 2020 р. до 27 % ВВП.

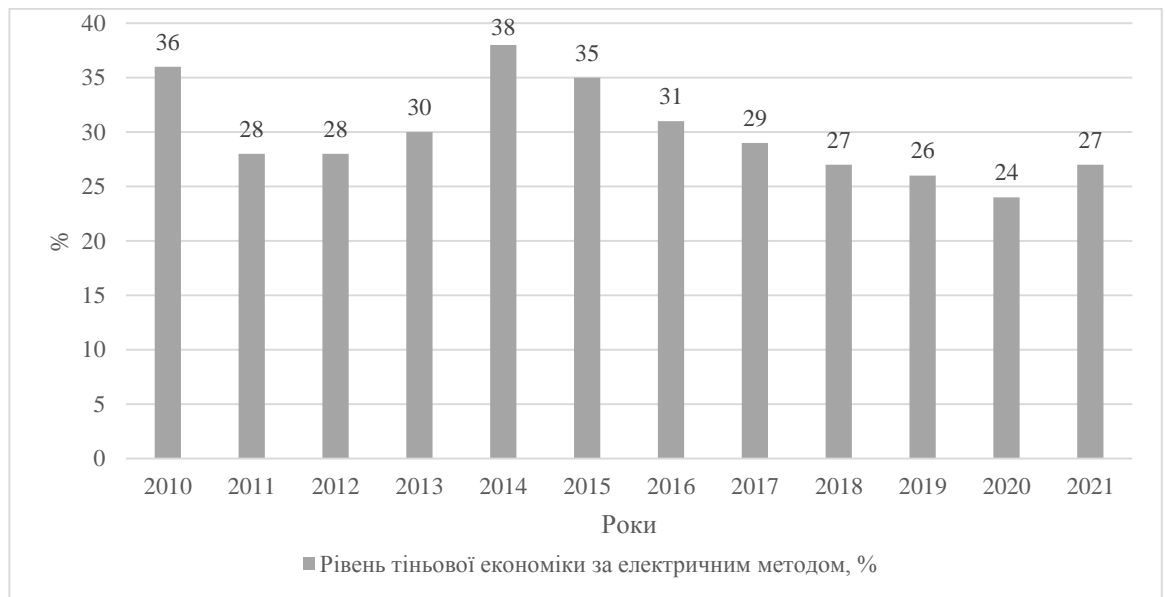

Рис. 2.2. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за електричним методом у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21, с. 5]

Відповідно до даного методу зростання рівня тінізації економіки відбувається на фоні зростання попиту на енергоресурси за умови нарощення економічної активності й збільшення інвестиційного попиту.

Монетарний метод розрахунку рівня тіньової економіки в Україні у 2010–2021 рр. (рис. 2.3) дозволив виявити значно вищі показники тінізації офіційного сектору економіки, ніж два попередні. Відповідно до запропонованого методу зростання рівня тіньової економіки спостерігається під впливом позитивних та негативних чинників. Серед позитивних чинників виокремилася активізація банківського кредитування, зокрема в національній валюті, та підтримка центральним банком урядової програми «Доступні кредити».

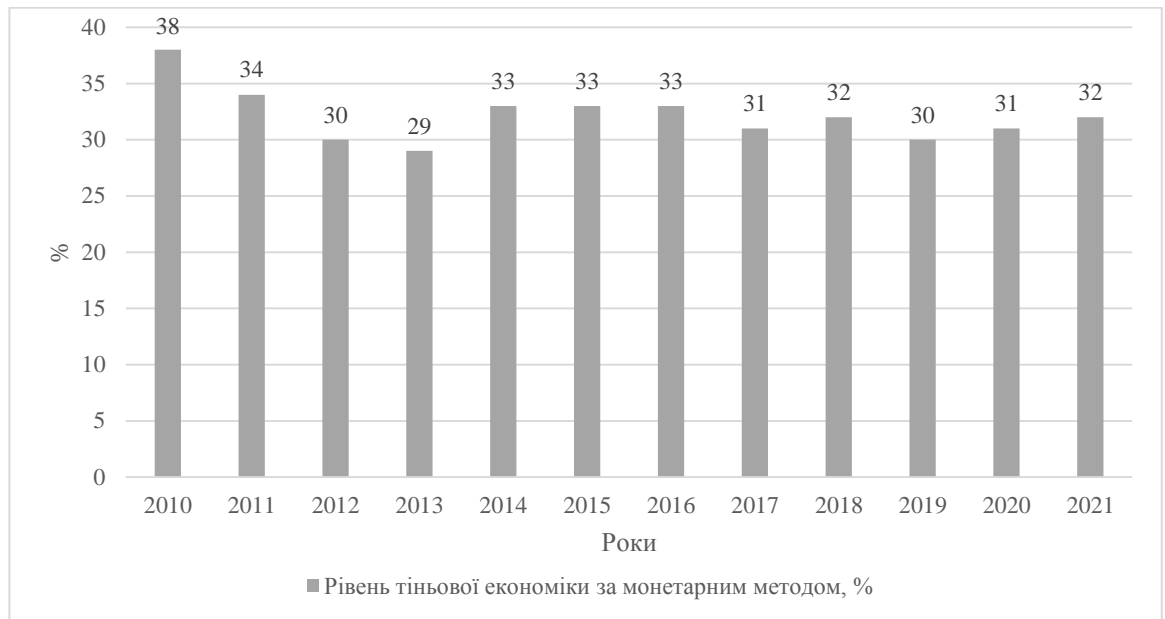

Рис. 2.3. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за монетарним методом у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21, с. 5]

Негативними чинниками названо підвищення облікової ставки НБУ, підвищення вартості фінансування для бізнесових структур і населення та зростання грошової маси в обігу. Водночас, виклики та небезпеки, спричинені пандемією COVID-19, призвели до інтенсифікації безготівкових розрахунків, внаслідок чого утворилися нові нетрадиційні методи тінізації економічних відносин із використанням безготівкових каналів. Саме монетарний метод враховує показники тіньової економіки із урахуванням процесів тінізації безготівкових розрахунків, тому спостерігається тенденція до поступового зростання рівня тіньової економіки впродовж 2019–2021 рр. із 30 % до 32 %.

Наступний аналізований метод є одним із найновіших, який базується на дослідженні обсягів витрат населення на придбання товарів і послуг в аналізованому періоді. Динаміка рівня тіньової економіки за таким методом (рис. 2.4) свідчить про фіксацію найвищих показників тінізації економічної діяльності, порівнюючи із усіма іншими методами. Зауважимо, що у 2011 р.

рівень тіньової економіки в Україні, розрахований аналізованим методом, досягнув 43 % ВВП, що становить значну загрозу економічним процесам. Впродовж наступних періодів значення тінізації економіки мало циклічний характер і в період фінансово-економічних та суспільно-політичних криз підвищувалося. Проте, починаючи із 2017 р. спостерігається стабільно спадний тренд щодо аналізованого показника та станом на 2021 р. його значення опустилося до позначки 21 % ВВП.

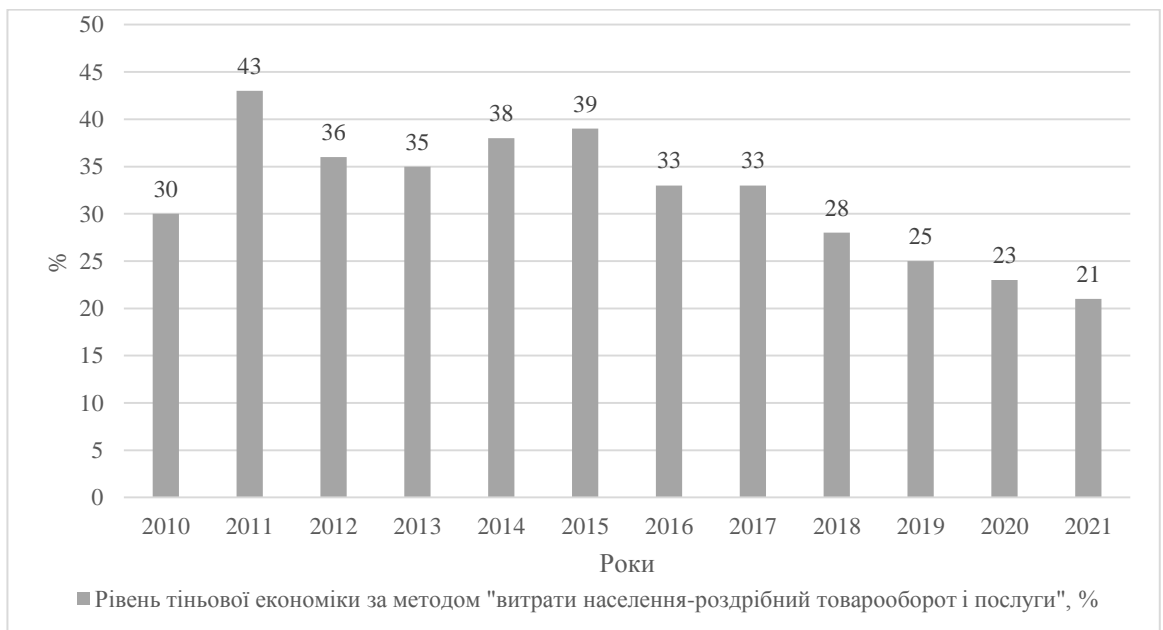

Рис. 2.4. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за методом «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги» у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21, с. 5]

Першочерговою причиною такого зниження стали обмеження можливостей придбання товарів і послуг на неформальних та неорганізованих ринках, утримання від зайвих покупок та інших непередбачуваних витрат та здійснення спеціальних заходів щодо стимулювання споживчого попиту населення, а також поступове зростання соціальних стандартів. Водночас, відмічаються позитивні тенденції щодо зайнятого населення у неформальному секторі економіки.

На жаль, поряд із позитивними факторами, що стимулюють зниження рівня тіньової економіки, варто зазначити появу достатньо небезпечного явища, яке охопити розрахунками на даному етапі достатньо проблематично, а подекуди навіть неможливо. Зокрема, мова йде про формування віртуальних інтернет-магазинів та неорганізованих інтернет-майданчиків, які здійснюють господарську діяльність в режимі онлайн, та формують значні обсяги нелегальних капіталів, оцінити які офіційною статистикою поки що не вдається.

В цілому, досліджуючи рівень тіньової економіки України на основі запропонованих методів шляхом розрахунку інтегрального показника (рис. 2.5) можна стверджувати, що процеси тінізації періодично посилюються та послаблюються. Одержані результати дослідження динаміки інтегрального показника рівня тіньової економіки України у 2010–2021 рр. свідчать про зростання рівня тінізації економіки у 2014 р. до 43 %, 2015 р. до 40 %, поступове її зниження у період із 2017 р. до 2019 р. із 32 % до 27 % та продовженню зростання у 2020 р. та 2021 р.

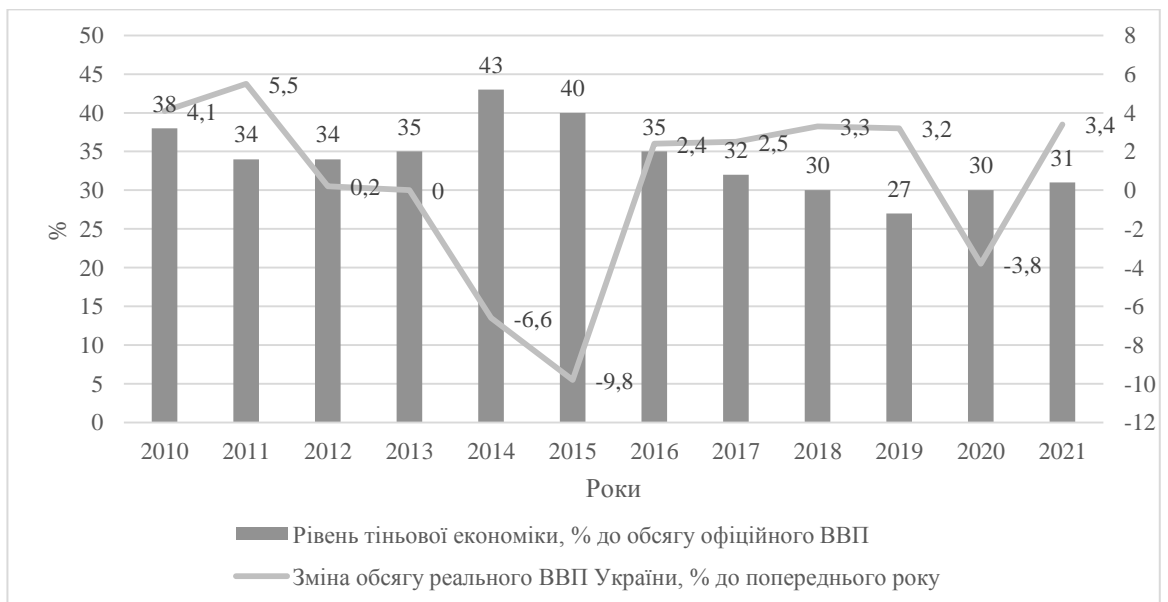

Рис. 2.5. Динаміка інтегрального показника рівня тіньової економіки України у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21, с. 2; 22, с. 4]

Якщо оцінювати ситуацію України щодо тінізації національної економіки, то можна констатувати незначні позитивні зрушення впродовж останніх років, що, певним чином, зумовлено непрогнозованими умовами господарювання економічних агентів та карантинними обмеженнями. З іншої сторони, надання державою певних пільг у сфері оподаткування також позитивно вплинуло на відображення суб'єктами господарювання реальних обсягів їх фінансово-господарської діяльності, що підтверджує доцільність такого напрямку детінізації економіки як реформування податкової системи та зниження рівня податкового навантаження на бізнесові структури.

Варто зауважити, що говорити однозначно позитивно про значення показників рівня тіньової економіки в Україні не варто, адже, про досягнутий позитивний економічний ефект свідчать показники соціально-економічного розвитку країни, відповідно до яких можна оцінити тенденції зміни рівня розвитку країни та життя населення в суспільстві, що являється перспективами наших подальших досліджень.

Таким чином, дослідження методів оцінки рівня тіньової економіки в Україні дозволяють виявити, що відповідно до чинного законодавства країни розрахунок рівня тінізації економіки проводиться на основі чотирьох методів, зокрема: електричного, монетарного, методу збитковості підприємств та методу «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги». Розрахунок інтегрального показника рівня тіньової економіки України свідчить про циклічність посилення процесів тінізації національної економіки, що особливо загострюється в періоди фінансово-економічних та суспільно-політичних криз та потрясінь.

2.2. Оцінки впливу тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України

Посилення нестабільності національної економіки та поява значних дестабілізуючих чинників соціально-економічного розвитку зумовлені зовнішніми викликами та небезпеками, а також значними обсягами економічної діяльності, які акумулюються поза офіційним сектором. Очевидно, що зростання обсягів тіньової економіки деструктивно впливає на соціально-економічний розвиток країни, що проявляється у зниженні обсягів ВВП країни, зростанні дефіциту бюджету, боргової залежності, показників бідності, безробіття, соціальної нерівності та корупції.

Наявні проблеми соціально-економічного характеру, які супроводжують увесь період розвитку держави, ще більше поглибилися в умовах пандемії COVID-19 та остаточно загострилися із повномасштабним вторгненням Росії на територію України. Існуючі тенденції в економіці та суспільстві говорять про значні втрати державного бюджету внаслідок ведення бойових дій, припинення діяльності або її переформатування суб'єктами господарювання, виїзду значної кількості населення за кордон (понад 5,7 млн. осіб) [23] та розбалансування вітчизняного ринку праці.

Проведені оцінювання основного із макроекономічних показників – ВВП країни (рис. 2.6) свідчать про наявність значних кризових явищ в національній економіці та про різке падіння ВВП України у 2022 р. до –45,1 %, яке спрогнозоване Світовим Банком. При цьому, оцінки рівня тінізації економіки України, здійснені австрійським вченим Ф. Шнайдером, у 2022 р. говорять про зростання рівня тіньової економіки до 67,3 %, що, фактично, вдвічі перевищує показник 2021 р. (31 %) та наштовхує на думку про сумніви щодо точності й об'єктивності проведення розрахунків тінізації економіки в Україні.

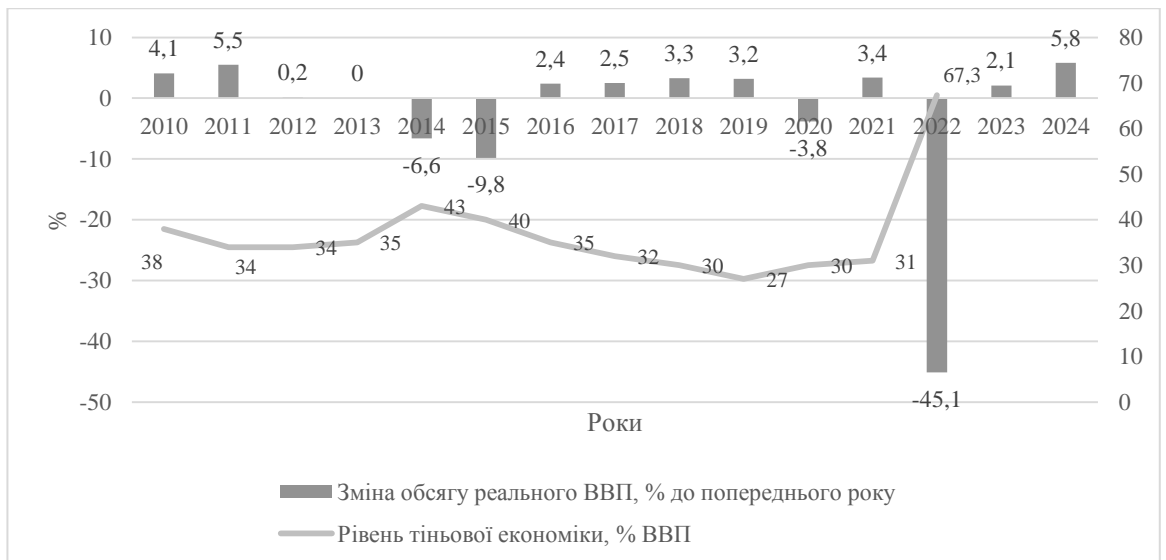

Рис. 2.6. Динаміка зміни обсягів реального ВВП України у 2010–2024 рр. (2022–2024 р. – прогностні оцінки Світового Банку), %

Джерело: складено автором за даними [11; 24, с. 24; 25, с. 99]

Крім того, обсяги реального ВВП України говорять про існування дестабілізуючих факторів і в попередніх періодах, зокрема, у 2014–2015 рр. та у 2020 р. Таким чином, відмічається закономірність, що падіння ВВП країни відбувається в період загострення фінансово-економічних та суспільно-політичних криз (Революція гідності та анексія Автономної Республіки Крим – падіння ВВП до $-6,6\%$ у 2014 р. та до $-9,8\%$ у 2015 р., поширення пандемії COVID-19 – падіння ВВП до $-3,8\%$ у 2020 р. та повномасштабне вторгнення Росії в Україну – падіння ВВП до $-45,1\%$ у 2022 р.). Водночас, як доводять проведені розрахунки, саме в кризових періодах зафіксовано зростання рівня тіньової економіки, що підтверджує значну взаємозалежність даних економічних показників.

Вагомий вплив на формування ВВП України мають інфляційні чинники, посилення дестабілізуючого впливу яких зумовлює знецінення національної валюти та призводить до зниження купівельної спроможності населення. Якщо проаналізувати основні тенденції щодо індексу споживчих цін в Україні за період 2010–2022 рр. (рис. 2.7), то можна прослідкувати стрімке зростання даного показника також в тих же кризових періодах,

зокрема у 2014 р. до 143,3 %, у 2020 р. до 105 %, у 2021 р. до 110 % та у 2022 р. до 115 %.

Рис. 2.7. Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2010–2024 рр. (2022–2024 р. – прогнозні оцінки Світового Банку), %

Джерело: складено автором за даними [24, с. 24; 25, с. 99]

Водночас, прогнозні оцінки Світового Банку передбачають продовження посилення негативного впливу інфляційних чинників і у 2023 р. до 119 %, а незначне зниження аналізованого показника спостерігатиметься лише у 2024 р.

Варто зазначити, що зростання рівня інфляції загрожує Україні подальшим поглибленням процесів тінізації економіки, оскільки зниження купівельної спроможності населення активізує процеси пошуку шляхів одержання додаткових доходів, які не завжди матимуть легальну складову, а прагнення до підвищення матеріального становища призведе до неофіційної зайнятості, або часткової зайнятості в офіційному секторі, до приховування реальних обсягів виробництва з метою ухилення від сплати податків та до посилення соціальної нерівності й бідності населення, рівень якої впродовж 2010–2021 рр. і так надзвичайно високий (рис. 2.8).

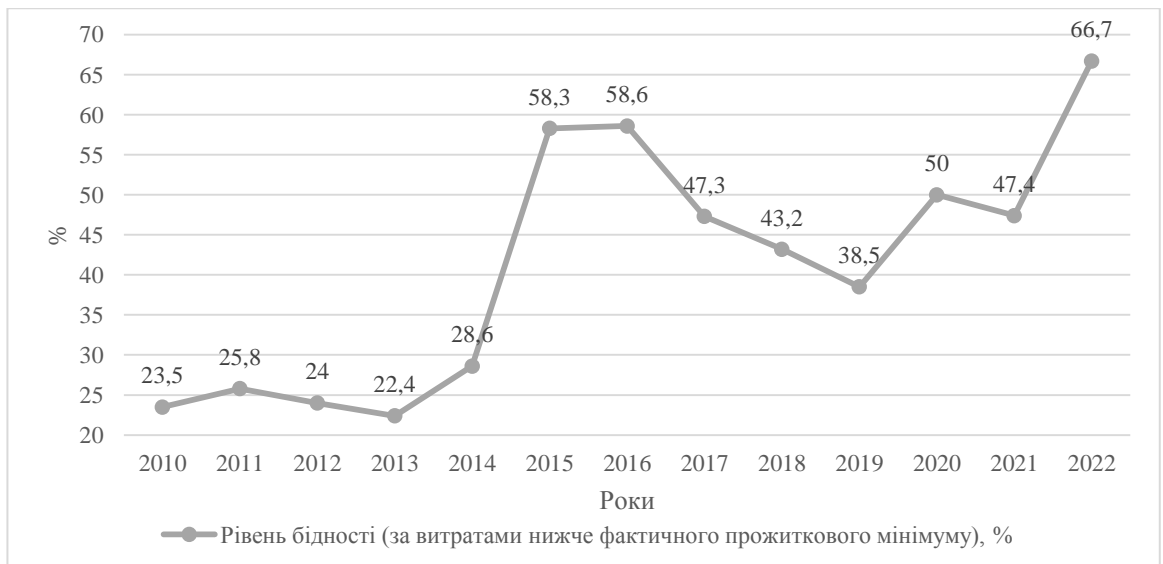

Рис. 2.8. Динаміка рівня бідності в Україні у 2010–2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [26; 27, с. 2]

Результати проведених досліджень рівня бідності населення також доводять уже відому закономірність, що найбільший рівень збідніння населення спостерігається у 2015–2016 рр. та у 2020 р. Помірне зниження рівня бідності зафіксовано за підсумками 2021 р. до 47,4 %, однак, у 2022 р. відбулося критичне його зростання до 66,7 %.

Очевидно, що зростання у населення нелегальних доходів дещо знижує соціальну напруженість у суспільстві, проте, лише у короткостроковому періоді. Якщо ж говорити про стратегічний розвиток, то тінізація зайнятості та розвиток тіньової економічної діяльності зумовлюють значні соціально-економічні деформації у вигляді диференціації доходів населення, зростання частки бідних та зниженні частки дуже багатих, внаслідок чого зростають показники рівня бідності.

При цьому, спостерігається тісний взаємозв'язок тіньової економіки із безробіттям, відносно якого також зафіксовані зростаючі тренди (рис. 2.9).

Як засвідчують результати дослідження, рівень безробіття в Україні в період із 2010 р. до 2013 р. незначними темпами знижувався із 8,1 % до 7,2 %.

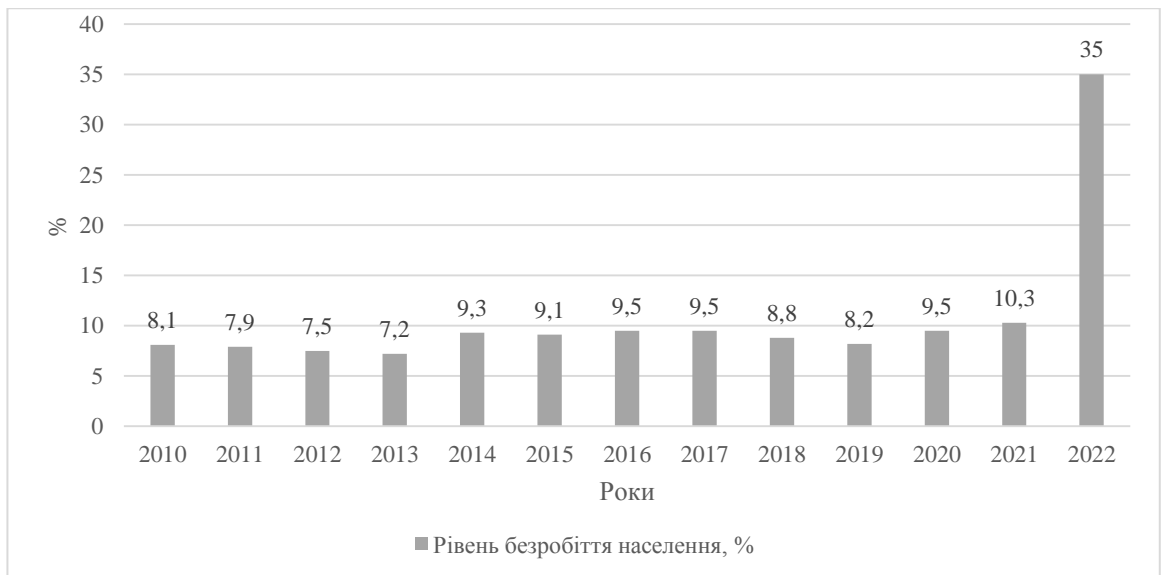

Рис. 2.9. Динаміка рівня безробіття в Україні у 2010–2022 рр., %

Джерело: складено автором за даними [24, с. 25; 28, с. 29]

Події 2014 р. та анексія значних промислово розвинутих територій України Росією зумовили зростання частки внутрішньо переміщених осіб, які підвищили конкуренцію на ринку праці, внаслідок чого рівень безробіття почав зростати до 9,3 % у 2014 р., 9,1 % у 2015 р. та 9,5 % впродовж 2016–2017 рр. У 2018–2019 рр. спостерігається покращення ситуації щодо безробіття, про що свідчить спадний тренд. Однак, починаючи із 2020 р. значення аналізованого показника різко зростає спочатку до 9,5 % у 2020 р., тоді до 10,3 у 2021 р. та до рекордно критичної позначки у 35 % в 2022 р., що спричинено глибокою гуманітарною кризою в Україні, спадом економіки та інтенсифікацією процесів переміщення населення, в тому числі, виїздом значної частки за межі країни.

Наявність значних проблем соціально-економічного розвитку країни доводить дестабілізуючий вплив на нього процесів тінізації. Однозначно доведеним фактом являється зниження рівня розвитку економіки та якості життя населення, на що має вагомий вплив розвиток тіньового сектора. Очевидно, що значення інтегрального показника рівня тіньової економіки, який розрахований за вітчизняною методикою, не відповідають дійсному стану розвитку тінізаційних процесів, про що свідчать значення й динаміка

основних параметрів соціально-економічного розвитку України. Можна припустити, що рівень тінізації економіки є значно вищим, про що говорять зарубіжні дослідники, зокрема Ф. Шнайдер, який оцінює рівень тіньової економіки України у довоєнний період на рівні 50–55 % офіційного ВВП, а в період війни у 67,3 % ВВП. Окреслені тенденції свідчать про інтенсифікацію кризових явищ та про необхідність посилення соціальної захищеності населення в умовах нестабільності.

Проте, сучасні умови функціонування держави не є сприятливими для ефективної боротьби із дестабілізуючими чинниками. Перебуваючи у стані війни, захистити належним чином населення є надважкою проблемою, а значні видатки державного бюджету вимушено спрямовуються на потреби сектору безпеки та оборони. Більше того, тимчасова окупація значних територій країни, доповнена викликами пандемії COVID-19 призвели до зниження економічної активності суб'єктів господарювання, що істотно впливає на дохідну частину бюджету, внаслідок чого поглиблюється його дефіцит, динаміку якого відобразимо на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Динаміка рівня дефіциту державного бюджету в Україні у 2010–2022 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [24, с. 24; 29]

Результати проведених досліджень засвідчують посилення процесів зростання дефіциту державного бюджету України в період 2020–2022 рр., що підтверджує загрозливий вплив на бюджетну сферу пандемії COVID-19 та повномасштабної війни з Росією.

Для покриття дефіциту державного бюджету значні ресурси використовуються із зовнішніх джерел фінансування, що призводить до зростання державного боргу на 40 % порівняно із 2021 р.

Не менш важливим залишається дослідження основних тенденцій щодо рівня корупції в Україні, адже дане явище найбільш тісно пов'язане із тіньовою економічною діяльністю та, фактично, доповнює її. Результати проведеного аналізу індексу сприйняття корупції у 2010–2022 рр. (рис. 2.11) засвідчують низький рівень ефективності антикорупційної боротьби в країні та доводять зростання показників корупції у періоди зростання рівня тіньової економіки.

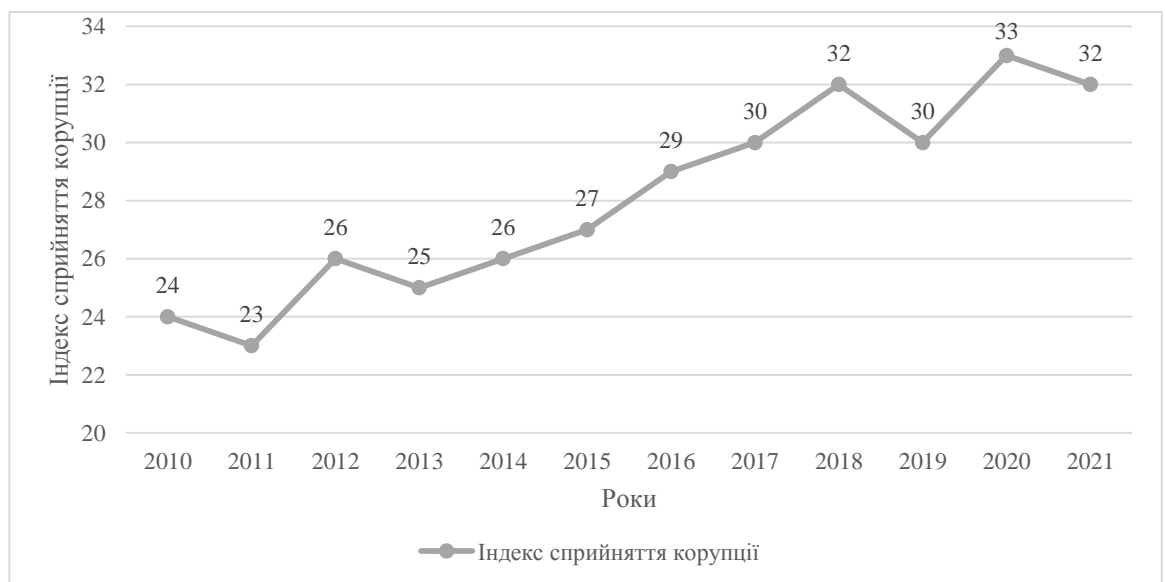

Рис. 2.11. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні у 2010–2021 рр.

Джерело: складено автором за даними [30]

Отже, дослідження стану та тенденцій основних показників соціально-економічного розвитку України доводять істотний вплив на них тінізації національної економіки, що підтверджується падінням обсягів реального ВВП, зростанням інфляції, бідності, безробіття населення, дефіциту державного бюджету та корупції в ті періоди, коли посилюється розвиток тіньового сектора економіки.

Висновки до розділу 2

1. Проведені аналітичні оцінювання рівня тіньової економіки України з використанням таких методів її оцінки, як електричний, монетарний, збитковості підприємств та «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги», що визначені вітчизняною методикою, дозволяють виявити рівень тінізації національної економіки в межах 30 % офіційного ВВП, що істотно відрізняється від розрахунків австрійського вченого Ф. Шнайдера, який оцінює рівень тіньової економіки України на рівні 67,3 % офіційного ВВП. Встановлено зростання значення інтегрального показника тіньової економіки в період посилення фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи в країні.

2. Доведено дестабілізуючий вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток України, що проявляється у зниженні обсягів реального ВВП країни, посиленні впливу інфляційних чинників, у зростанні показників бідності, безробіття та соціальної нерівності, у накопиченні державного боргу та зростанні дефіциту державного бюджету, а також у посиленні корупційних ризиків.

3. Виявлено необхідність здійснення системної детінізації національної економіки та обґрунтовано потребу проведення реформ податкової, банківської та судової систем, а також збалансування національного ринку праці.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Стратегічні напрямки детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України

Проведені дослідження у сфері тінізації економічних відносин в Україні дозволили виявити низку проблем соціально-економічного характеру, які чинять значний дестабілізуючий вплив як на національну економіку, так і на суспільство. В кризових умовах функціонування держави та при посиленні викликів і небезпек сучасності першочергового значення набуває проблема детінізації національної економіки, оскільки оцінювання рівня тіньової економічної діяльності як за національною методикою, так і за методикою Ф. Шнайдера, засвідчують найвище її значення серед країн Європи в Україні.

Забезпечення комплексної детінізації економіки являється одним із пріоритетних завдань держави, тому особливої актуальності набуває формування та реалізація ефективного механізму детінізації економічних відносин. Результати проведених емпіричних досліджень рівня тіньової економіки в Україні свідчать про зростання її обсягів та про удосконалення методів приховування результатів господарської діяльності, одержаних поза офіційним сектором. Невідповідність зниження значень показників соціально-економічного розвитку країни та фоні зниження обсягів тінізації економіки нівелює такі розрахунки та наштовхує на думку про їх сумнівність та необ'єктивність. Насправді, рівень тінізації національної економіки є значно вищим, що доводять розрахунки міжнародних експертів. Очевидно, що в Україні відсутня ефективна та структурована політика протидії тіньовій економічній діяльності, а заходи детінізації економіки не дозволяють досягнути бажаного економічного ефекту. Напрями детінізації економіки

України потрібно формувати із урахування причин виникнення та поширення тіньової економічної діяльності, її передумов та тих наслідків, які впливають на забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

На рис. 3.1 пропонуємо систематизувати основні заходи детінізації національної економіки.

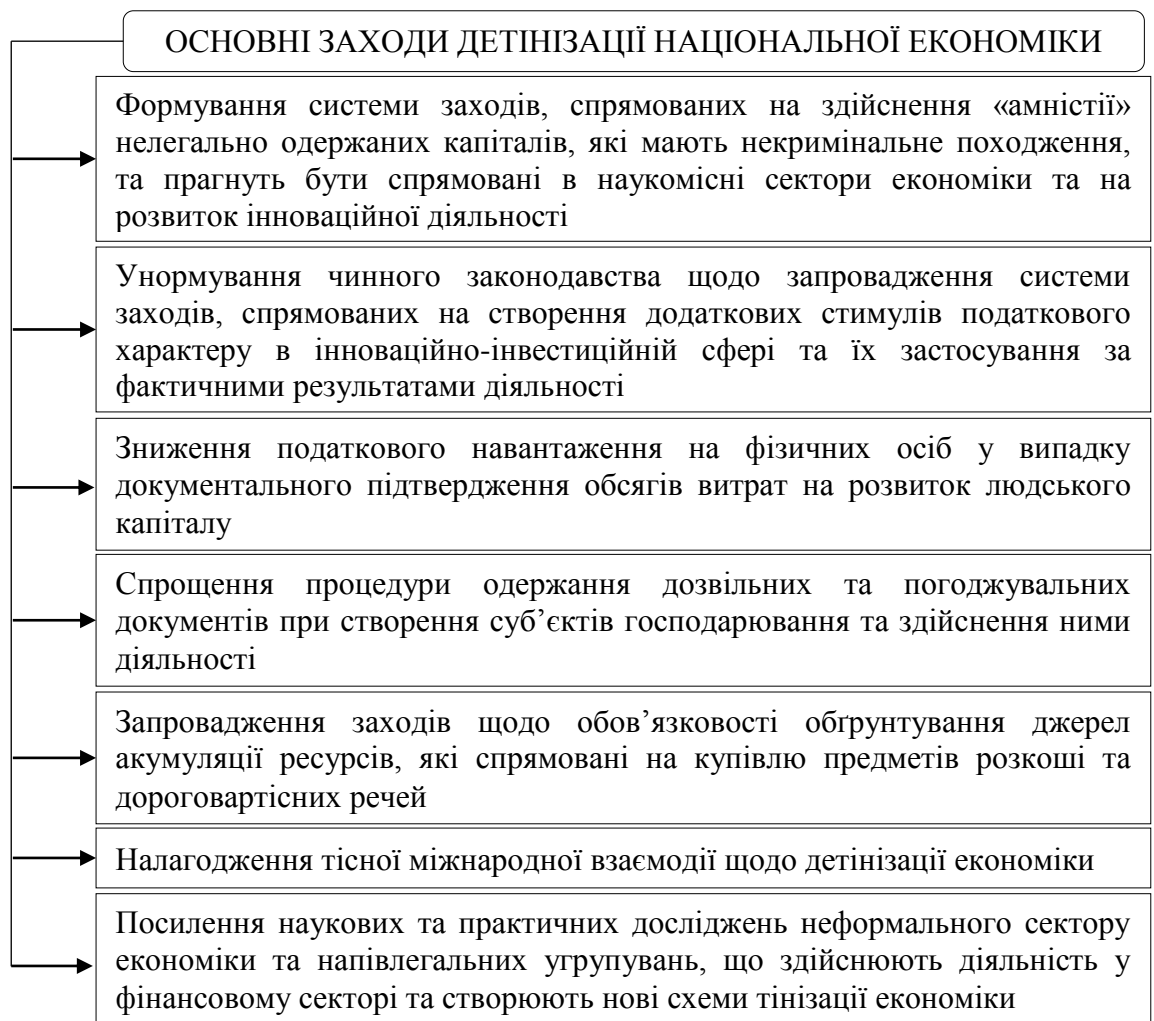

Рис. 3.1. Основні заходи детінізації національної економіки

Джерело: складено автором за даними [1, с. 52]

При формуванні основних заходів детінізації економіки України необхідно зважати на ті проблеми, які існують в країні та доповнилися поширенням пандемії COVID-19 й повномасштабним військовим вторгненням Росії. Варто констатувати, що в Україні коронавірусна криза лише посилила значне зниження економічної активності суб'єктів

господарювання, а наявні антикризові механізми виявилися неспроможними здійснювати ефективне управління економічними процесами, щоб запобігти даному негативному впливу. Як наслідок, наявні проблеми доповнилися новими та ще більше поглибили структурні диспропорції та деформації в економіці та суспільстві. Зважаючи на зазначені тенденції, пропонуємо виокремити основні напрями детінізації національної економіки та висвітлити їх на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Основні напрями детінізації національної економіки

Джерело: складено автором за даними [4, с. 25–27; 31, с. 244]

Стає очевидним, що серед напрямів детінізації економіки України вагомим значення набувають удосконалення методичних підходів до розрахунку обсягів тіньової економіки та потреба розроблення відповідного інструментарію оцінювання структурних змін тіньового сектора, що досі проводиться надто опосередковано. Проведені розрахунки обсягів тіньової економіки та їх співставлення із міжнародними доводять неефективність вітчизняної методики та обумовлюють необхідність її удосконалення.

Не менш важливим залишається розвиток податкової системи України, яка, як доводить практика, не сприяє зниженню діяльності у нелегальному секторі економіки. Значне податкове навантаження на суб'єкти господарювання зумовлює приховування реальних результатів їх діяльності з метою ухилення від сплати податків, тому, першочерговим виявляється розроблення заходів щодо його зниження.

Значні проблеми детінізації економіки спричинені неефективністю функціонування вітчизняної судової системи, яка надмірно чутлива до стороннього впливу, внаслідок чого фіксується низький рівень довіри до судової влади. Водночас, посилення потребує рівень доброчесності суддів та їх стійкість до корупційних ризиків, які чинять вагомий вплив при вирішенні проблемних питань та спорів між учасниками економічних відносин. Забезпечення сприятливого підприємницького середовища із чітким розмежуванням прав і обов'язків економічних агентів дозволить знизити рівень тіньової економічної діяльності та корупції.

Очевидно, що формування антикорупційного середовища являється однією із непосильних проблем впродовж тривалого періоду часу, яка поглибилася відсутністю єдиного комплексного державного документа – Антикорупційної стратегії. В даному контексті особливого значення набуває запровадження електронного урядування, завдяки якому можна підвищити прозорість діяльність органів державної влади та посилити участь

громадськості у прийнятті рішень. Вважаємо за доцільне на рис. 3.3 відобразити механізм детінізації економіки із застосуванням засобів електронного урядування.

Рис. 3.3. Механізм детінізації економіки України із застосуванням засобів електронного урядування [32, с. 33]

Водночас, досягнути бажаного результату за допомогою запровадження лише електронного урядування буде не достатньо, що обумовлює необхідність залучення інших регуляторів тінізаційних процесів. Достатньо часто в науковій літературі зустрічається думка, що детінізацію економіки необхідно проводити із застосуванням економічних, соціальних

заходів та заходів адміністративного впливу. Деталізацію кожного із зазначених видів заходів пропонуємо відобразити на рис. 3.4.

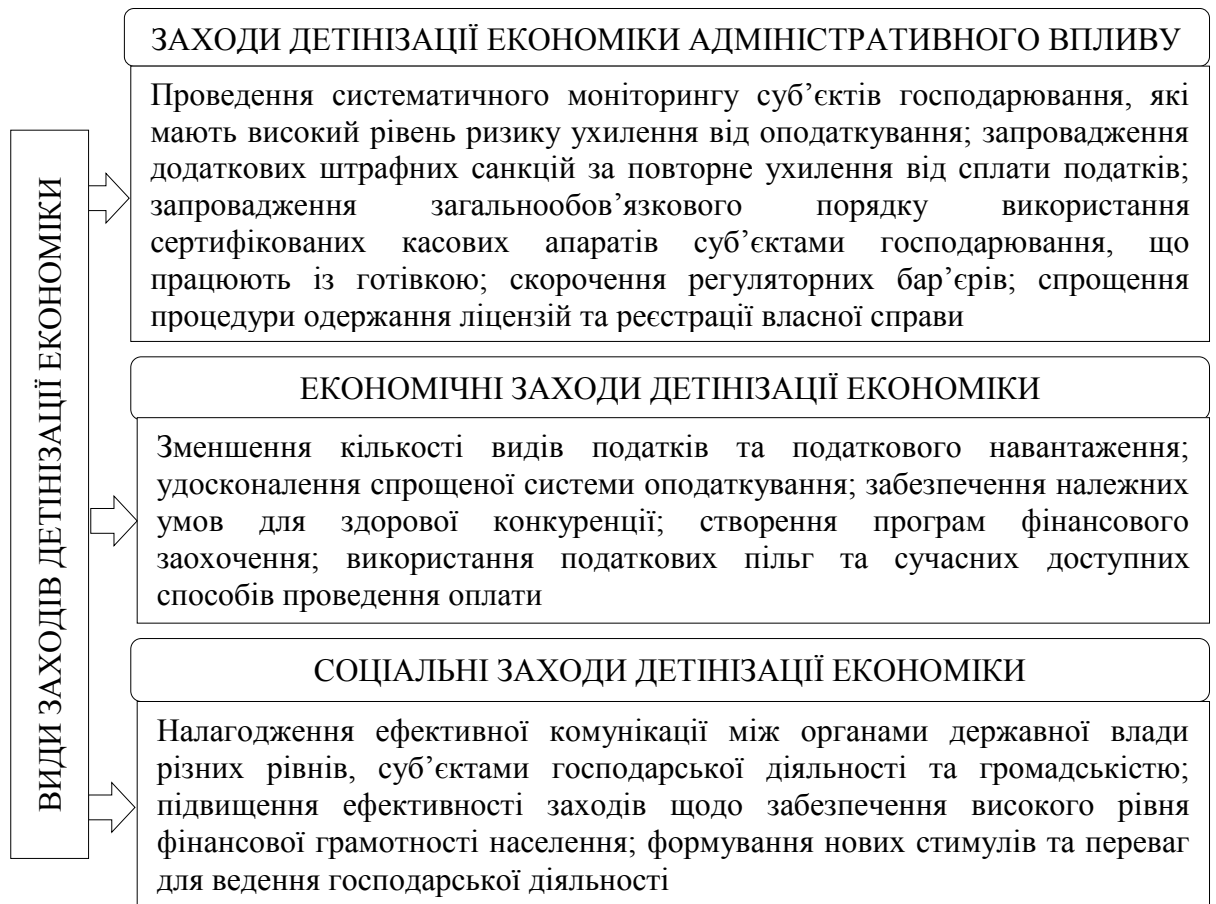

Рис. 3.4. Заходи детінізації економіки України економічного, соціального та адміністративного типу

Джерело: складено автором за даними [10, с. 66–67]

Очевидно, що існуючі підходи до визначення заходів детінізації національної економіки є недостатньо ефективними, оскільки не враховують реальних можливостей та наявного потенціалу країни у сфері регулювання діяльності поза офіційним сектором економіки, а певне ігнорування процесів розвитку нелегальних економічних відносин призводить до системного поглиблення негативних тенденцій та набуття нею нових форм.

Запропоновані заходи детінізації економіки дозволяють охопити усі сфери діяльності держави та суспільства та передбачають їх чітке розмежування. Проте, варто констатувати, що проведення заходів системної

детінізації економіки неможливе без залучення міжнародних структур та організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері боротьби з тінговою економікою. В залежності від цього варто основні заходи детінізації економіки при їх реалізації розподіляти на певні рівні, а саме: національний, регіональний та наднаціональний (міжнародний). При цьому, на кожному запропонованому рівні функціонує низка спеціалізованих організацій, які проводять окреслені заходи. Схематичне відображення організаційної структури детінізації економіки пропонуємо висвітлити на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Організаційна структура детінізації економіки [33, с. 77]

Таким чином, дослідження основних тенденцій щодо стратегічних напрямків детінізації економіки в контексті сталого соціально-економічного розвитку України дозволили встановити необхідність удосконалення чинних методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, запровадження системи електронного урядування, потребу зниження податкового навантаження, а також посилення міжвідомчої взаємодії та взаємної співпраці із міжнародними організаціями

3.2. Міжнародне співробітництво у сфері детінізації економіки України

Основні засади євроінтеграції передбачають налагодження багатоформатного співробітництва на наднаціональному рівні та посилення спільної боротьби з процесами тінізації глобальної економіки. В нестабільних умовах сучасності інтенсифікація розвитку тіньової економічної діяльності спостерігається у будь-якій країні світу, а в Україні масштаби її поширення набувають критичних значень, що загрожує зниженням рівня соціально-економічного розвитку. Очевидно, що тінізаційні процеси сприяють формуванню значної частки нелегальних капіталів, виведення яких за межі країни призводить до набуття тіньовою економікою транснаціонального характеру. Як наслідок, заходи системної детінізації повинні передбачати тісну міжнародну взаємодію та розроблятися з урахуванням заходів протидії на наднаціональному рівні.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн щодо проведення детінізації економіки, варто відмітити певні спільні та відмінні особливості її здійснення в різних країнах, які залежать від рівня соціально-економічного розвитку, особливостей правової системи, ставлення населення до окресленої проблеми, його свідомості у недопущенні фактів вчинення протиправних діянь у нелегальному секторі економіки. Відповідно, система заходів

детінізації економіки формується кожною країною окремо та в більшості із них побудована на використанні важелів впливу на процес формування доходів, розроблення регуляторної урядової політики та диференціацію заходів залежно від типу тіньового сектору. При цьому, встановлено, що детінізація економіки враховує процеси протидії організованій злочинності, легалізації фінансових ресурсів та виведенню капіталів в офшорні зони.

Крім того, формування системи основних заходів детінізації економіки в зарубіжних країнах істотно залежить від показників рівня тіньової економіки, які достатньо сильно відрізняються в розрізі основних країн світу. У табл. 3.1 систематизуємо дані щодо рівня тіньової економіки в окремих країнах світу та прослідкуємо їх зміни впродовж 2013–2022 рр.

Таблиця 3.1

Динаміка рівня тіньової економіки в окремих країнах світу
у 2013–2022 рр. (розрахунки за методикою Ф. Шнайдера), %

№ за/п	Країна	Роки									
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	США	6,6	6,3	5,9	5,6	5,4	5,1	4,8	6,1	6,6	6,1
2.	Польща	23,8	23,5	23,3	23,0	22,2	21,7	20,7	22,5	22,0	21,9
3.	Німеччина	12,1	11,6	11,2	10,8	10,4	9,7	8,5	10,4	10,0	8,8
4.	Франція	9,9	10,8	12,3	12,6	12,8	12,5	12,4	13,6	13,1	14,2
5.	Данія	13,0	12,8	12,0	11,6	10,9	9,3	8,9	9,8	9,6	9,7
6.	Литва	28,0	27,1	25,8	24,9	23,8	23,0	21,9	23,1	22,9	22,4
7.	Великобританія	9,7	9,6	9,4	9,0	9,4	9,8	9,6	10,7	10,2	10,9
8.	Канада	10,8	10,4	10,3	10,0	9,8	9,6	9,4	10,3	9,7	10,0
9.	Швеція	13,9	13,6	13,2	12,6	12,1	11,6	10,7	11,7	11,0	10,8
10.	Мальта	24,3	24	24,3	24	23,6	23,2	22,0	23,5	23,1	23,4
11.	Туреччина	26,5	27,2	27,0	26,8	27,2	28,3	29,4	32,5	32,0	32,9
12.	Середній показник по Європейському Союзі	18,8	18,6	18,3	17,9	17,3	16,8	16,3	17,9	17,4	17,3
13.	Україна*	35	43	40	35	32	30	27	30	31	67,3

* – дані за 2013–2021 рр. наведені відповідно до розрахунків за національною методикою; ** – значення за 2022 р. розраховане Ф. Шнайдером

Джерело: складено автором за даними [11]

Як засвідчують результати проведених досліджень рівня тіньової економіки в таких країнах як США, Польща, Німеччина, Франція, Данія, Литва, Великобританія, Канада, Швеція, Мальта та Туреччина значення аналізованого показника найнижчим є у США, яке варіює впродовж аналізованого періоду в межах 4,8–6,6 % ВВП. Водночас, найвищі показники тінізації економіки зафіксовано в Польщі, Литві, Мальті та Туреччині – в межах 20–30 % офіційного ВВП. При цьому, чітко відмічається, що поширення пандемії COVID-19 призвело до зростання рівня тіньової економіки у всіх країнах, що обрані для дослідження, а темп росту становить в середньому 2–3 %.

Відповідно, заходи детінізації економіки не можуть бути однаковими, адже одні країни позиціонують показники тінізації, які перебувають в допустимих значеннях, а інші – досягають критичних позначок.

Порівнюючи рівень тінізації економіки України із обраними країнами бачимо, що він значно перевищує показники усіх країн, а в 2022 р. більш, ніж у двічі перевершив найвище значення країн Європи.

Очевидно, що така катастрофічна ситуація вимагає негайного вжиття належних заходів детінізації економіки. Однак, виникає проблема із обранням дієвих заходів детінізації економіки на національному рівні. Вважаємо за доцільне систему детінізації економіки формувати, опираючись на позитивний досвід країн світу, яким вдалося досягнути мінімальних значень тінізації економіки. У табл. 3.2 систематизуємо позитивний досвід детінізації економіки основних країн світу.

Таблиця 3.2

Позитивний досвід окремих країн світу щодо детінізації економіки

№ за/п	Країна	Характеристика основних заходів детінізації економіки
1.	США	Жорсткі види покарання за вчинення економічних злочинів та корупційних діянь; припинення діяльності підприємств, які створені з використанням кримінальних капіталів та конфіскація їх майна; законодавче закріплення норм щодо доведення легітимності джерел походження зареєстрованого та інвестиційного капіталу;

		жорсткі правила трансфертного ціноутворення; використання механізму податкової амністії; посилення ролі спеціальних державних органів у сфері контролю над тіньовою економікою
--	--	--

Продовження табл. 3.2

2.	Польща	Заборона на ведення господарської діяльності суб'єктами, що попередньо були притягнуті до відповідальності за податкові злочини, вчинені у великих обсягах; забезпечення високого ступеня захисту інвесторів; кримінальна відповідальність за порушення авторського права
3.	Німеччина	Оптимізація податкової системи; запровадження спрощеного механізму розрахунку ставок податків; зниження податкового навантаження на заробітні плати; обов'язкове декларування розрахунків із нерезидентами; стимулювання чіткого дотримання трудового законодавства; запровадження жорсткої системи покарань за неформальну зайнятість
4.	Франція	Обмеження діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в іноземних країнах, визнаних офшорними зонами; обмеження експортно-імпортних операцій із підприємствами, розміщеними в офшорних зонах; дозвіл до певної дати задекларувати нелегальні доходи та сплатити податки за зниженою ставкою
5.	Данія, Швеція	Запровадження широкого використання електронної бази даних про обтяження; створення сприятливих умов та спрощеної процедури реєстрації підприємств; гнучка система найму працівників та виплати заробітних плат
6.	Литва, Мальта	Запровадження системи електронного подання податкових документів та сплати податків; посилення інформування громадськості щодо стану детінізації економіки
7.	Великобританія	Використання принципу оподаткування одним податком кожної податкової бази; легалізація тіньових капіталів вважається важким кримінальним злочином; заборона на проведення розрахунків готівкою на великі суми; надання інвестиційного податкового кредиту
8.	Канада, Туреччина	Запровадження практики самостійного нарахування податків та інституціоналізація такої процедури; зниження податкового навантаження на суб'єкти господарювання

Джерело: складено автором за даними [12, с. 5; 34, с. 332–333]

Аналіз досвіду детінізації економіки зарубіжних країн дозволяє виокремити декілька напрямів, які здебільшого використовуються при розробленні державної політики детінізації:

1) законодавчий та нормативно-правовий, який спрямований на встановлення відповідності вітчизняної нормативної бази міжнародним

нормам і стандартам, а також на посилення відповідальності за ведення діяльності в тіньовому секторі економіки;

2) податковий, який передбачає зниження податкового навантаження на економічних агентів та створення сприятливих умов для ведення діяльності в офіційному секторі економіки, а також можливість використання спрощеної системи оподаткування;

3) антикорупційний, який основні зусилля спрямовує на зниження корупційних ризиків та проявів корупції в системі державної влади та правоохоронних органів;

4) організаційно-адміністративний, який покликаний мінімізувати готівкові розрахунки та забезпечити максимальне використання електронних платежів.

При цьому, більшість із країн аналізованої групи значну увагу приділяють заходам системної детінізації економіки та формують декілька механізмів протидії тіньовій економічній діяльності (рис. 3.6).

Ще одним не менш важливим дестабілізуючим чинником соціально-економічного розвитку країни, є тінізація ринку праці, яка зумовлює значні перешкоди на шляху до євроінтеграції та істотні деформації в економіці й суспільстві.

Досліджуючи особливості детінізації ринку праці зарубіжних країн, відмічаються тенденції щодо даного напрямку, які полягають в детінізації зайнятості та детінізації заробітних плат. Серед основних напрямків детінізації зайнятості виокремлюється:

- 1) лібералізація ринку праці;
- 2) застосування гнучких форм зайнятості;
- 3) систематичний моніторинг та прогнозування ситуації на ринку праці;
- 4) формування програм працевлаштування безробітних та їх перекваліфікації;

5) розвиток системи державного та недержавного соціального страхування на випадок безробіття.

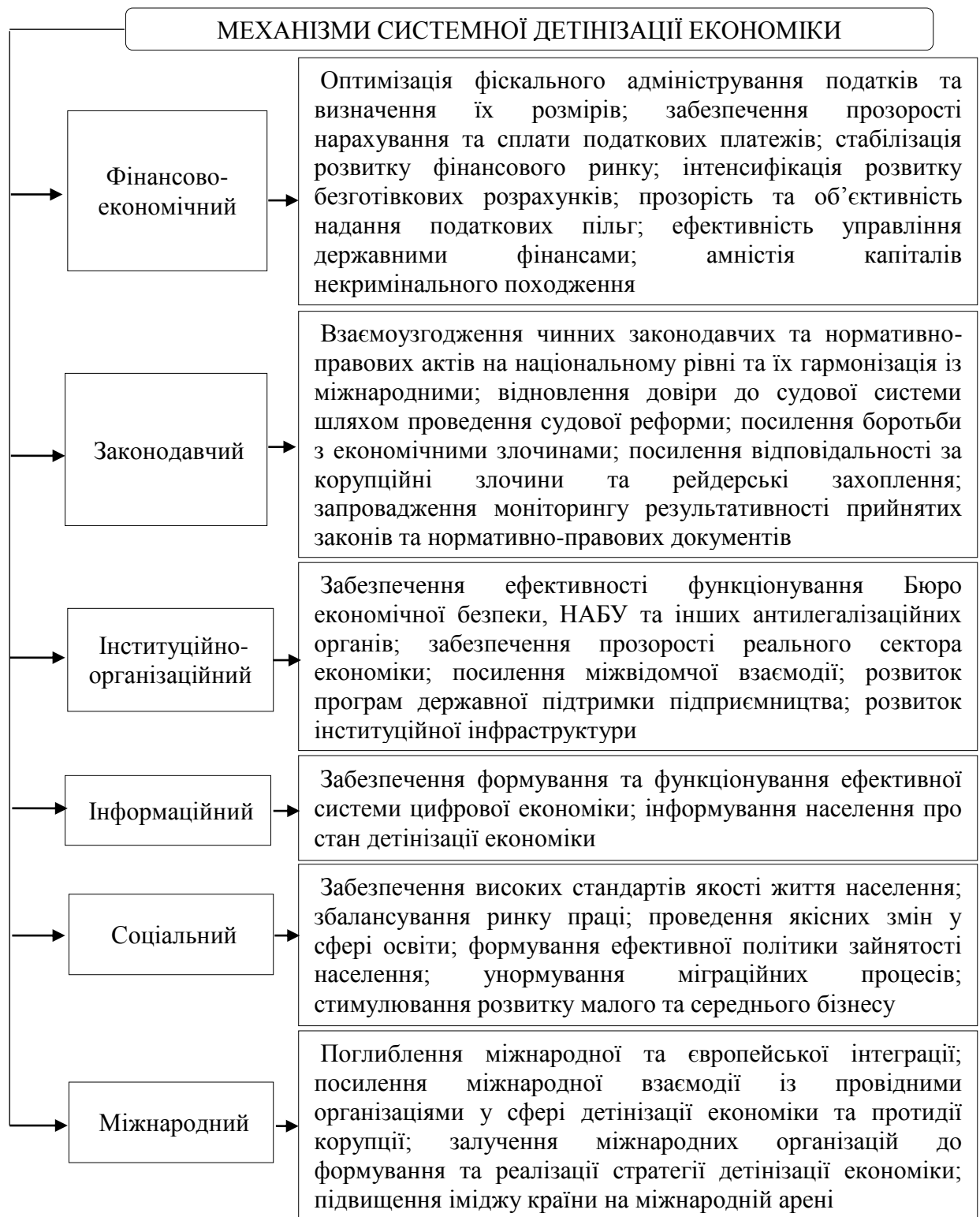

Рис. 3.6. Основні механізми системної детінізації економіки

Джерело: складено автором за даними [12, с. 6–9]

Що стосується детінізації заробітних плат, то у більшості зарубіжних країн вона відбувається за такими напрямками:

- 1) зниження розриву між вартістю трудових ресурсів з точки зору роботодавця та фактичними обсягами виплаченої заробітної плати;
- 2) зниження рівня толерантності працівників до виплати комбінованої заробітної плати або зарплати «у конвертах»;
- 3) стимулювання зайнятості в офіційному секторі економіки з метою гарантування подальшого пенсійного та соціального забезпечення;
- 4) підвищення якості послуг, що надаються органами державної влади за рахунок сплачених податків;
- 5) удосконалення системи пенсійного забезпечення та зниження кількості спеціальних та пільгових пенсій;
- 6) посилення відповідальності за виплату тіньових заробітних плат.

Отже, дослідження міжнародного співробітництва у сфері детінізації економіки України дозволяє виявити можливості адаптації позитивного досвіду країн світу щодо детінізації економіки. Серед найпоширеніших механізмів системної детінізації економіки на міжнародному рівні визнано фінансово-економічний, законодавчий, інституційно-організаційний, інформаційний, соціальний та міжнародний.

Висновки до розділу 3

1. Загрозливі тенденції щодо зростання обсягів тіньової економіки потребують розроблення ефективних заходів виведення її з тіні та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Проведення системної детінізації економіки України пропонується здійснювати шляхом реформування податкової, банківської та судової систем, формування оптимальної системи оподаткування в країні та зниження податкового

навантаження на господарюючі суб'єкти, посилення боротьби з корупцією та підвищення ефективності функціонування антикорупційних державних органів. Встановлено, що важливого значення в системі детінізації економіки України набуває застосування засобів електронного урядування.

2. Обґрунтовано доцільність узагальнення заходів детінізації економіки України шляхом їх поділу на економічні, соціальні та заходи адміністративного типу, а ефективність проведення їх реалізації залежить від результативності міжвідомчої взаємодії на наднаціональному, регіональному та національному рівнях.

3. Доведено необхідність посилення багатоформатного міжнародного співробітництва у сфері детінізації економіки. Систематизація успішного досвіду зарубіжних країн щодо детінізації економіки дає підстави стверджувати, що значного успіху в даному напрямку досягнули США, Данія, Великобританія, Німеччина, Канада та Швеція, у яких рівень тінізації економічної діяльності є меншим 20 % офіційного ВВП.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження концептуальних засад детінізації економіки України в умовах євроінтеграції, проаналізувавши процеси розвитку тіньової економіки та систематизувавши заходи щодо детінізації економіки України в умовах євроінтеграції, нами узагальнено наукові підходи до визначення сутності детінізації економіки, основні напрями та заходи виведення економічної діяльності із тіні, а також виявлено значний дестабілізуючий вплив тіньового сектора економіки та соціально-економічний розвиток країни. На підставі результатів, одержаних внаслідок ґрунтовного вивчення окресленої проблематики, можна зробити такі висновки:

1. Під детінізацією економіки розуміється комплекс спеціальних заходів економіко-правового, соціального та адміністративного характеру, які спрямовані на протидію стрімкому поширенню тіньової економічної діяльності, виявлення причин її появи та розвитку, а також на забезпечення належних умов господарювання в офіційному секторі економіки. Виявлено основні передумови детінізації економіки, до яких належать деструктивні зміни в фінансовій, податковій та банківській системі, зростання корупції та економічної злочинності, розбалансування системи управління державними фінансовими ресурсами та істотні диспропорції на ринку праці. Встановлено, що системну детінізацію національної економіки варто проводити в напрямку реформування податкової, банківської та судової систем, ринку праці, а також шляхом проведення антикорупційної реформи.

2. Дослідження особливостей євроінтеграції та виявлення її впливу на національну економіку дають підстави для висновку, що в умовах євроінтеграції розвиток тіньової економічної діяльності пришвидшується та інтенсифікується, адже відкриваються додаткові наднаціональні можливості для суб'єктів господарювання, які вони часто використовують в злочинних цілях. При цьому, констатується, що євроінтеграційні процеси сприяють налагодженню міжнародної взаємодії у сфері детінізації економіки.

3. Здійснивши аналіз методів оцінки рівня тіньової економіки в Україні, які систематизовані та регламентовані чинним законодавством, встановлено, що розрахунок рівня тіньової економіки в країні проводиться на підставі чотирьох методів (електричного, монетарного, збитковості підприємств та «витрати населення–роздрібний товарооборот і послуги») та обчислені інтегрального показника рівня тіньової економіки. Виявлено, що рівень тіньової економіки України впродовж 2010–2021 рр. знаходиться у межах 27–43 % ВВП та підвищується в період фінансово-економічних та суспільно-політичних криз. Запропоновані Ф. Шнайдером розрахунки рівня тіньової економіки України у 2022 р. доводять посилення процесів тінізації національної економіки, про що свідчить зафіксоване її значення на рівні 67,3 % офіційного ВВП.

4. Проведені оцінки впливу тінізації національної економіки на соціально-економічний розвиток України дозволяють стверджувати, що зростання обсягів тіньового сектора економіки зумовлює зниження рівня соціально-економічного розвитку країни, призводить до зниження реального ВВП, зростання інфляції, бідності, безробіття та соціальної нерівності населення. Не менш вагомим виявлено вплив тіньової економіки на показники державного бюджету та корупції, що поглиблюють кризову соціально-економічну ситуацію в країні.

5. Доведено необхідність системної детінізації економіки України. В даному контексті, окреслено стратегічні напрямки детінізації економіки, які сприятимуть стабілізації соціально-економічного розвитку України та підвищенню рівня якості життя населення. Запропоновано удосконалення чинної національної методики розрахунку рівня тіньової економіки, проведення структурних реформ ринку праці, податкової, банківської та судової систем, затвердження Антикорупційної стратегії, запровадження системи електронного урядування та посилення міжнародної співпраці у сфері протидії тіньовій економічній діяльності.

6. Узагальнення зарубіжного досвіду детінізації економіки дозволило виокремити потенційні можливості посилення міжнародного багатоформатного співробітництва із провідними організаціями та країнами, які мають позитивну практику детінізації економічної діяльності. Встановлено, що адаптація позитивної зарубіжної практики детінізації економіки дозволить пришвидшити темпи виходу України із соціально-економічної кризи та забезпечити зростання показників розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького Політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46–53. URL: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/976/975>.
2. Дворянінов А.В. Напрями детінізації економіки України через застосування податкових механізмів. *Фінансовий простір*. 2013. № 4 (12). С. 151–156.
3. Glassman J., Chambless G. Economic trends to watch in the second half of 2022. *J.P. Morgan*. 2022. URL: <https://www.jpmorgan.com/commercial-banking/insights/economic-trends>.
4. Павленко Н.В., Виганяйло С.М., Пилипенко Н.М. Детінізація економіки України як чинник економічного зростання. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 21–28.
5. Кашпур Л. Детінізація національної економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 123–126. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/23.pdf.
6. Шемаєва Л.Г., Жаліло Я.А., Юрків Н.Я. Проблеми та перспективи зміцнення стабільності фінансової системи України: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2021. 104 с.
7. Лібанова Е.М., Хвесик М.А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: національна доповідь. К.: ДУ «ІСПР» НАН України, 2014. 776 с.
8. Sauka A., Putnins T. Shadow Economy Index for the Baltic Countries. Stockholm School of Economics. 2022. URL: <https://www.sseriga.edu/shadow-economy-index-baltic-countries#:~:text=An%20increase%20in%20the%20shadow%20economy%20in%202021,when%20the%20shadow%20economy%20reached%2019.2%25%20of%20GDP>.

9. Черней В.В. Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ, 23 червня 2017 року). Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2017. 448 с.
10. Кіржецька М., Кіржецький Ю. Діджиталізація економічних процесів як напрям детінізації економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 1 (62). С. 64–70.
11. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10368-022-00537-6>.
12. Савіна Н.Б., Подлевський А.А. Механізми системної детінізації економіки України. *Вісник НУБГП*. 2018. № 1 (81). С. 3–12. URL: <https://doi.org/10.31713/ve120181>.
13. Осіпова Л.В. Євроінтеграція економіки України та її вплив на динаміку зовнішньої торгівлі та національну економіку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 5. Том 1. С. 124–131., с. 124. URL: <https://sel.vtei.edu.ua/repository/g.php?fname=27266.pdf>.
14. Європейська інтеграція. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
15. Дяченко Т.А. Вплив євроінтеграції на розвиток національного ринку праці. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/211006987.pdf/>.
16. Сіденко В. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна–ЄС. К.: Заповіт, 2018. 214 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_int_ehratsii.pdf.
17. Гайдуцький А.П., Комар Н.В. Євроінтеграція мі міжнародне публічне управління: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 177 с.

18. Корнієнко В.О. Україна в Європі і світі: електронний навчальний посібник. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>.
19. Юдіна С.В., Іванов С.В. Вплив української євроінтеграції на фінансову національну модель. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2018. № 14. С. 876–884.
20. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 20.01.2021 № 104. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika>.
21. Загальні тенденції тіньової економіки у січні–вересні 2021 року: аналітична записка. К.: Мінекономіки України, 2021. 14 с. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
22. Тіньова економіка. Загальні тенденції 2020 року: аналітична записка. К.: Мінекономіки України, 2021. 14 с. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
23. Ukraine internal Displacement Report 2022. URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-3-11-17-april-2022>.
24. Статистичний щорічник України за 2020 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf.
25. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update>.
26. Інформаційна-аналітична записка щодо рівня життя населення у січні–вересні 2021 року. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.fpsu.org.ua/images/images/2021/November/151121/%96.pdf>.

27. Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2022. 4 с. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/%96%202022%20.pdf>.
28. Інфляційний звіт Національного банку України за липень 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4.
29. Зведений бюджет України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>.
30. The Global Corruption Perceptions Index, 2010–2021. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>.
31. Бірюков І.В. Основні напрями детінізації економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28–1. С. 239–244.
32. Августин Р.Р., Демків І.О. Антикорупційний механізм та засоби детінізації в соціальній сфері. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2021. Вип. 13. С. 27–37.
33. Тютюнник І.В. Детінізація національної економіки на основі управління податковими розривами. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Суми, 2020. 471 с.
34. Бірюков І.В. Зарубіжний досвід детінізації економічних відносин. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 329–335.
35. Тютюнник І.В., Золковер А.О., Люльов О.В., Леонов С.В. Сучасний стан та тенденції розвитку тіньового сектору економіки. *Economics*. 2020. № 3 (49). С. 47–54.
36. Гончарук Я.А., Флейчук М.І. Масштаби та наслідки поширення тіньової економіки і корупції в умовах глобалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 3–18.
37. Ведернікова С.В. Детінізація економіки як фактор економічної стабільності держави. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 33–36.

38. Савич О.В., Савич І.В. Основні чинники та шляхи протидії тінзації економіки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3827>.

39. Рейкін В.С. Неформальна та тіньова економіка: категоріальні відмінності. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 1 (40). С. 67–70.

40. Жаліло Я.А., Харазішвілі Ю.М., Флейчук М.І. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2011. 96 с.

41. Рейкін В.С. Детінізація національної економіки в умовах невизначеності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Львів, 2019. 42 с.